

CRKVA SVETOG NIKOLE U KOPRIVNICI – PRILOZI POZNAVANJU POVIJESTI, ARHITEKTURE I GROBLJA U SREDNJEM I RANOME NOVOM VIJEKU

Sv. Nikola višestruko je važan lokalitet za poznavanje povijesti Koprivnice, koji se sastoji od tri sakralna objekta i groblja u kontinuiranoj uporabi do 18. stoljeća. U radu je pokazano kako je dio groblja možda započeo već u 11. stoljeću (C14 datum, groblje na redove), što nije moguće dovesti u vezu s gradnjom romaničke crkve, koja je vjerojatnije podignuta oko sredine 12. stoljeća. To je trenutno najstarija poznata crkva u Podravini / Gornjoj Komarnici. Prilično je velikih dimenzija, što posredno pokazuje veću populaciju i gospodarski potencijal zajednice koja ju je izgradila. Isto je vidljivo i krajem 13. stoljeća, kada tu crkvu dobivaju franjevci (pritom se podiže nova župna crkva sv. Nikole na drugoj lokaciji), a koji već početkom 14. stoljeća grade novu crkvu Blažene Djevice Marije (na mjestu današnje crkve sv. Nikole). Gradnjom franjevačke crkve početkom 14. stoljeća odmiče se s orijentacijom i položajem crkve prema istoku, a dijelom se negira i tada postojeće groblje. Ubrzo se osniva samostansko groblje na sjeveru, gdje se podiže i samostansko krilo, a u 16. stoljeću odlaskom franjevaca iz Koprivnice na jugu se razvija novo groblje te se dozvoljavaju pokapanja i u crkvi. U međuvremenu je objekt tijekom nekoliko desetljeća u uporabi protestantske zajednice. Sredinom 17. stoljeća dolazi do obnove župe i gradnje današnje crkve na temeljima srednjovjekovne franjevačke crkve.

Ključne riječi: Sveti Nikola; Koprivnica; srednji vijek; rani novi vijek; groblje; crkva.

1. Uvod

Crkva sv. Nikole nalazi se u srednjovjekovnoj jezgri grada Koprivnice, uz središnju os renesansne tvrđave i glavnu ulicu ili tzv. kardo smjera sjever – jug. Smjestila se na prirodnom pjeskovitom brežuljku, a od kojeg nekih 650 m južnije protječe potok Koprivnica (slika 1).

U 16. i 17. stoljeću nastale su velike promjene u stanovništvu pograničnog prostora uz rijeku Dravu na strani Habsburške Monarhije, a išle su u pravcu

Slika 1. Koprivnica: položaj lokaliteta Sv. Nikola na topografskoj karti TK25
(izvor: geoportal.dgu.hr; doradio: Robert Čimin, 2020.)

smanjenja ukupnog broja stanovnika. Brojni izvori potvrđuju da su razmjeri depopulacije bili vrlo veliki: dio stanovništva poginuo je u ratnim sukobima, druge su Osmanlije odveli u zarobljeništvo, treći su se odselili u sigurnije krajeve. Iz nekih naselja Koprivničkog i Đurđevačkog vlastelinstva kmetovi su 40-ih godina 16. stoljeća raseljeni po raznim krajevima Ugarske i Moravske (Adamček 1969, 25). Ipak, pretpostavljamo da je dio stanovništva ostao živjeti na pograničnom prostoru, što prije svega potvrđuje činjenica da obrambeni sustav na tom prostoru nikada nije došao u pitanje. U prilog tome idu i sačuvani hrvatski kajkavski govori lokalnog stanovništva. O brojnosti i prostornom rasporedu preostalih stanovnika buduća će istraživanja zasigurno iznijeti pouzdane pokazatelje. Isto vrijedi i za vrlo važna istraživanja o kontinuitetima i diskontinuitetima na pograničnim prostorima uz rijeku Dravu, koja će, vjerujemo, u skoro vrijeme dati rezultate. Najintenzivnija pustošenja tog dijela Podravine izvršena su 50-ih godina 16. stoljeća. Na puste koprivničko-đurđevačke posjede u drugoj polovici 16. stoljeća doseljavali su se novi stanovnici. Hrvatski je sabor tada tvrdio da koprivnički kapetani raspolažu s mnogo kmetova, iako je Stjepan Patačić u svojem

izvješću Ugarskoj komori 22. travnja 1614. smatrao da je Koprivnica više vojna tvrđava nego grad. Građani su u njoj držali samo dvadesetak kuća (HDA, NRA, 632/7).

Stoga je u promijenjenim uvjetima današnja crkva podignuta 1657. godine na ostacima franjevačke crkve Blažene Djevice Marije i posvećena je sv. Nikoli, prema kanonskom izvještaju od 1659. godine, pri čemu je svetište starije crkve pregrađeno u lađu te je prigradeno novo svetište prema istoku (Brozović 1978, 59). Na više kartografskih planova Koprivnice iz 1. polovine 16. stoljeća posebno su naznačeni franjevački samostan i crkva Blažene Djevice Marije na mjestu današnjeg Sv. Nikole, čime je naglašavan značaj tog sakralnog objekta. Današnja crkva u arhitektonskom pogledu ne posjeduje stilske karakteristike određenog razdoblja, a kao takva rezultat je nove gradnje i temeljite rekonstrukcije nakon potresa 1880. godine (Vukičević-Samaržija 1986a, 73).

Na lokalitetu crkve svetog Nikole provedeni su dvogodišnji zaštitni arheološki radovi 2014. i 2015. godine¹ kojima su prikupljena nova saznanja o vremenu za koje povijesni izvori pružaju vrlo malo podataka (slika 2). Iskopavanjima su istražene tri osnovne razvojne građevinske faze crkve te dio groblja korištenog 12. – 18. stoljeća, jasno odijeljene u tri horizonta ukopavanja.²

1 Arheološka istraživanja u crkvi sv. Nikole (Z-820) naručila je Župa sv. Nikole biskupa pri izvedbi i rekonstrukciji poda, provedena su u razdoblju 7. – 22. srpnja 2014., a arheološki nadzor nad izvedbom pripremnih građevinskih radova započeo je 30. lipnja 2014. Za potrebe arheoloških radova izvođač građevinskih radova Švenda građenje Koprivnica osigurao je radni stroj za iskop te pomoćne radnike za ručni iskop i odvoz iz crkve. Muzej grada Koprivnice osigurao je voditelja istražnih radova (Robert Čimin) i pet studenata arheologije (Ivan Valent, Josip Jagić, Ilija Cikač, Dino Molnar, Izabela Andrašić). Veći broj arheologa bio je potreban zbog istraživanja i kvalitetnog dokumentiranja groblja. Sredinom 2015. godine Grad Koprivnica pokrenuo je projekt rekonstrukcije prometnice, javne rasvjete i kabelske kanalizacije u dijelu Ulice Đure Estera prilikom koje je Muzej grada Koprivnice provodio stalan arheološki nadzor, a uslijed čega su propisana i provedena zaštitna arheološka iskopavanja oko crkve sv. Nikole 5. – 22. listopada 2015. Osim prethodno predviđene arheološke sonde dimenzija 20 x 8 m uz južni zid današnje crkve, tijekom radova prošireno je zaštitno istraživanje na čitavom prostoru pred pročeljem i glavnim ulazom u crkvu, odnosno sonde dimenzija cca 10 x 12 m, čime je sveukupna istražena površina iznosila 345 m². Voditelj arheološkog nadzora i zaštitnih arheoloških istraživanja bio je Robert Čimin, zamjenica Martina Zelenko, a u stručni tim bili su uključeni Josip Jagić, Ilija Cikač i Kristina Brodarić. Osim njih, Muzej grada Koprivnice ustupio je dva pomoćna radnika zaposlena u sklopu javnih radova, a četiri pomoćna radnika i strojni iskop izvođač građevinskih radova tvrtka PAVLIC-ASFALT-BETON iz Čakovca. Veći dio terenske dokumentacije izveo je Muzej, a zračnu fotografiju i izradu 3D modela tvrtka Lupercal M.T. iz Zagreba. Nadzor nad arheološkim radovima provodili su Kristina Vodička Miholjek, Krešimir Karlo i Milan Pezelj (Ministarstvo kulture Republike Hrvatske, Uprava za zaštitu kulturne baštine – Konzervatorski odjel u Bjelovaru). Ovom prigodom zahvaljujemo uključenima u provedbu dvogodišnjih zaštitnih arheoloških istraživanja na sudjelovanju.

2 Prvi rezultati istražnih arheoloških radova predstavljeni su javnosti već 5. prosinca 2015. izložbom *Koprivnica – Sv. Nikola: zaštitna arheološka istraživanja 2014/15* u crkvi sv. Nikole na blagdan njezina titulara. Veći dio ovdje predstavljenih istraživanja dio je doktorskog rada Roberta Čimina *Razvoj i prostorna organizacija srednjovjekovnih posjeda na području Gornje Komarnice* (mentori dr. sc. Tatjana Tkalčec i dr. sc. Hrvoje Petrić) obranjenog u rujnu 2020. godine na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu, a svi podaci korišteni u ovom radu rezultati su dijela istraživanja iz navedenog doktorskog rada.

Slika 2. Današnja crkva sv. Nikole u tijeku zaštitnih arheoloških istraživanja pred njezinim pročeljem (snimila: Tina Antolić, 2015.)

2. O najstarijim pisanim podacima o katoličkoj crkvi u Koprivnici

Koprivnica je svoj postanak te razvoj i jačanje regionalnih funkcija temeljila na gospodarski i politički atraktivnom prometnom položaju. U prirodno-geografskom pogledu, po Dragutinu Feletaru, „Koprivnica se nalazi na najpogodnijoj lokaciji: to je otjedita terasa na kontaktu tercijarnih pobrđa Bilogore s južne strane i močvarnih terena aluvijalne ravni Drave sa sjeverne strane.“ Isti smatra da „u uvjetima srednjovjekovne ekonomije i prometa, Koprivnica obilato koristi prednosti svojeg položaja i razvija niz funkcija za širu okolicu (prvenstveno obrt, trgovinu, upravu), pa se u toku 13. i 14. stoljeća razvija u važno trgovište, a zatim u slobodni kraljevski grad“ (Feletar 1986, 11-12).

Prema Igoru Karamanu, „postanak i razvoj grada Koprivnice u kasnim stoljećima srednjega vijeka uvjetovan je s više bitnih odredbenica. Vjerojatno je uspon koprivničke varoši tokom 14. stoljeća odraz jačanja trgovinskog prometa uzduž podravske magistrale pod utjecajem napredovanja grada Varaždina, pri čemu je Koprivnica imala prednost lokacije na transverzalnemu odvojkju prema jugu (preko Križevaca, na Zagreb)“ (Karaman 1986, 18).

Župna crkva sv. Nikole postojala je u srednjovjekovnoj Koprivnici vrlo rano. Možda je njezino osnivanje moguće povezati s kolonizacijskim procesom

doseljavanja trgovaca i obrtnika s njemačkoga govornog područja koji su često osnivali naselja s crkvama sv. Nikole (Budak 1992, 24). Prva vijest o koprivničkoj crkvi sv. Nikole posredno potječe iz druge polovice 13. stoljeća. Henrik, ban cijele Slavonije, poklonio je posjed Jakušinec (danas zapadni dio Koprivnice, blizu Močila), „koji je neki Drusseth predijalac (nadarbenik) u vrijeme našega oca blage uspomene na način predija (nadarbinu) držao“, župnoj crkvi sv. Nikole u Koprivnici, „od nas utemeljenoj i sagrađenoj“. U toj istoj nedatiranoj darovnici spominje se da je crkva, odnosno samostan Manje Braće Blažene Djevice nekoć bio župna crkva (Arhiv Franjevačke provincije Sv. Ćirila i Metoda Zagreb, kut. A-26). Iz tih je podataka moguće pretpostaviti da je došlo do pretvaranja starije župne crkve (najvjerojatnije sv. Nikole) u samostansku crkvu te u približno isto vrijeme i do gradnje nove župne crkve sv. Nikole na novoj lokaciji. Zanimljivo je spomenuti da je najstarija koprivnička župna crkva bila na mjestu sadašnje koprivničke župne crkve sv. Nikole. Ona je dolaskom franjevaca u drugoj polovici 13. stoljeća bila predana njima na upravljanje, a za koprivničke župljane bila je sagrađena nova župna crkva sv. Nikole (njezina je moguća lokacija na širem prostoru sjeveroistočno od današnje crkve).

Iako su, vjerojatno, neki podaci nepouzdati (Vukičević-Samaržija 1986a, 78), mogu nam, makar približno, poslužiti za otkrivanje vremena kada je župna crkva pretvorena u franjevačku. Henrik III. (II.) spomenut kao ban u toj darovnici sin je Henrika II. (I.) Gisingovca (1228. – 1274.), koji je 1267. – 1270. i 1273. – 1274. godine bio ban cijele Slavonije. Henrik III. (II.) bio je ban cijele Slavonije 1301. – 1308. godine, ali i ranije (Švab 1988, 687-688), npr. od 1290. godine (Klaić 1988, 299). Iako se radi o falsifikatu, ta je darovnica mogla sadržavati neke podatke koji se stvarno odnose na drugu polovicu 13. stoljeća, a to nam posredno može potvrditi podatak iz zapisa Jurja Ratkaja da su banovi Ivan i Henrik u gradu Koprivnici podignuli samostan braće franjevaca (Rattkay 2001, 166). Ranko Pavleš tu je darovnicu datirao u vrijeme između 1277. i 1309. godine, a također se ne slaže s odbacivanjem podataka iz nje „jer ako se i radi o krivotvorini iz XVII. stoljeća teško da su svi podaci u njoj izmišljeni. Vjerojatno je krivotvoritelj imao pred sobom neki dokument s kraja XIII. ili početka XIV. stoljeća.“ (Pavleš 2001, 19)

Postoji sačuvan prijepis darovnice kralja Ludovika I. Anžuvina od 8. studenog 1356. Kralj je koprivničkom župniku sv. Nikole izdao povelju, za koju Čazmanski kaptol tvrdi (kod prepisivanja) da je napisana na pergameni i zapečaćena kraljevskim pečatom i da su je u Kaptolu do riječi prepisali. Vladar je poništio darovnicu kojom su nekoć banovi kraljevstva u Slavoniji poklonili župnoj crkvi sv. Nikole u Koprivnici posjed Jakušinec, što bez kraljeva dopuštenja nisu mogli darovati. Kralj je taj posjed svojom voljom ponovo darovao koprivničkoj župnoj

crkvi (Arhiv HAZU, D-V-12; Prijepis od 25. listopada 1614.). U pouzdanost tih podataka treba ozbiljno posumnjati jer prikazuju kasnije stanje i odnose u Koprivnici početkom 17. stoljeća. Možda je posjed Jakušinec u blizini Kaznetina, koje se spominju u kraljevskoj ispravi pisanoj u Požunu (danas Bratislava) 29. studenoga 1548. (Magyar Nemzeti Levéltár, A 57, Libri regi, knj. 2, f. 310-311). U Kaptolskom arhivu čuva se još jedna neobjavljena isprava Ludovika I. iz 1346. koja se tiče Koprivnice i Zagrebačke biskupije (KAZ, ACA, fasc. 5, br. 3).

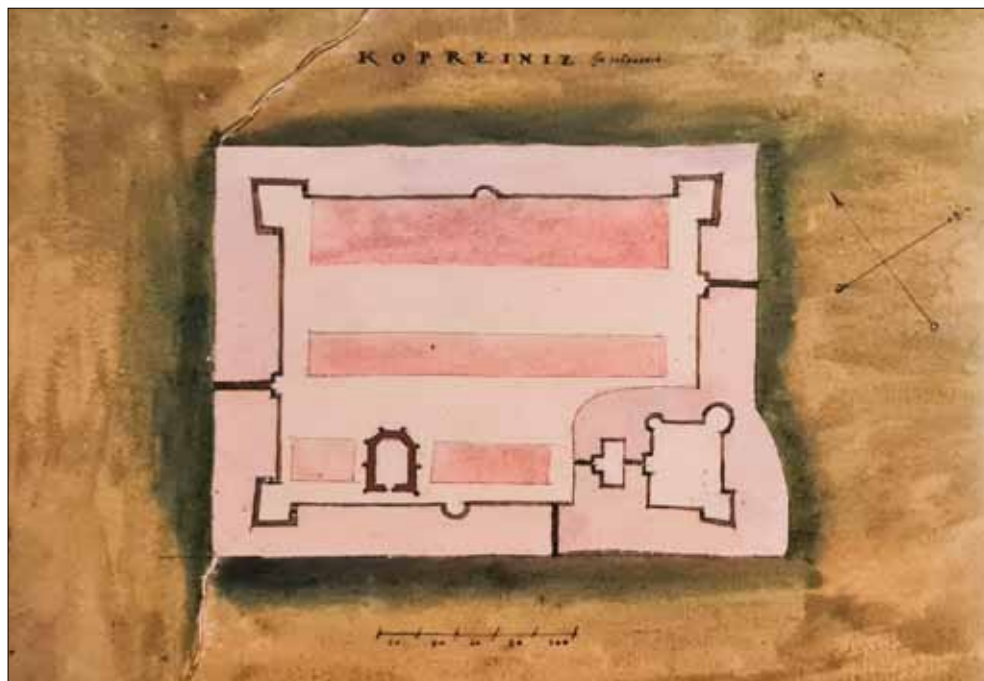
Iako je u historiografiji dokazano da su dvije prije spomenute darovnice nevjerodostojne, one ipak pokazuju da su franjevci u Koprivnicu došli u drugoj polovici 13. stoljeća. To je potpuno razumljivo jer su franjevci (kao i dominikanci) općenito običavali osnivati svoje samostane u gradskim naseljima (Petrić 1993, 22-23; Jedin 1993, 211). Proces kojim se Koprivnica formirala kao urbano središte najvjerojatnije je završio tijekom 13. stoljeća. Kako su crkve sv. Nikole obično predstavljale središte zajednice kolonista, možda bi se moglo dopustiti da je crkva pronađena tijekom arheoloških istraživanja vezana uz njih uz određenu vjerojatnost kako je najstarija crkva (iz 12. stoljeća) nazvana po sv. Nikoli.

Pri tome treba biti oprezan jer primjerice Diana Vukičević Samaržija drži da je do gradnje franjevačke crkve došlo na samom kraju 13. stoljeća te da je bila „najvjerojatnije drvena, ili makar većim dijelom iz drvene građe“ (Vukičević-Samaržija 1986, 77, bilj. 21). Nije sasvim jasno je li ta autorica mislila na gradnju nove franjevačke crkve ili prvobitne crkve sv. Nikole koja je tijekom druge polovice 13. stoljeća bila pretvorena u franjevačku.

Za prvu župnu crkvu sv. Nikole u Koprivnici Paškal Cvekan piše da je „Henrik Gising utemeljio i sagradio crkvu sv. Nikole, ispovjednika, u Koprivnici svakako prije 1274, jer je te godine ubijen...“ (Cvekan 1989, 58)

S pretvaranjem najstarije crkve sv. Nikole u samostansku crkvu (slika 3) usporedno je tekao proces gradnje nove crkve sv. Nikole na drugoj lokaciji, no o tome nisu poznata pouzdana vrela. Ranko Pavleš utvrdio je da je ta crkva bila zidana te da je osim glavnog oltara imala pobočne oltare sv. Mihaela, sv. Križa i sv. Jakova. Isti autor donosi zanimljivu opasku: „Smještaj stare župne crkve izvan obuhvata varoških palisada nameće pitanje zašto su je Koprivničanci ostavili nezaštićenu kada su utvrđivali varoš.“ (Pavleš 2001, 45) Prema zapisniku s kanonskog pohoda iz 1615. godine, može se vidjeti da se ta crkva nalazila na prostoru opkopa oko koprivničke utvrde, a tada su se još mogli vidjeti njezini ostaci (NAZ, KV, Prot. 4/IV, fol. 85).

Sa sigurnošću možemo utvrditi da je tu crkvu srušio Petar Keglević, kao što je utvrdila Dijana Vukičević-Samaržija (Vukičević-Samaržija 1986a, 73). To je vidljivo iz jednoga pisma bana Nikole Zrinskog Petru Kegleviću iz 1555. iz

Slika 3. Angielinijev prikaz stvarnog stanja u Koprivnici oko 1565. godine (Nacionalna knjižnica u Beču, Codex 8 609) (prema: Slukan Altić 2005, 180)

kojega se vidi da su u Koprivnici srušene dvije crkve (župna sv. Nikole i hospital sv. Matije s hospitalskom crkvom) u podgrađu, *in suburbio* (Arhiv HAZU, D-XXXI-II-30 – zbirka Keglević; Vukičević-Samaržija 1986a, 73, 76). Isto potvrđuje još jedna isprava iz 1557. godine (Arhiv HAZU, D-XXXIII-88 – zbirka Keglević; Vukičević-Samaržija 1986a, 76. bilj. 3). Diana Vukičević-Samaržija smatra da se župna crkva sv. Nikole nalazila „najvjerojatnije u današnjem dijelu Koprivnice zvanom Miklinovac“ (Vukičević-Samaržija 1986, 73). Rudolf Horvat također je mišljenja da se crkva nalazila u Miklinovcu te da je porušena između 1542. i 1546. godine. Prema njemu, „crkva se morala porušiti, jer je stajala upravo na onom mjestu, gdje se kopala graba oko naselja“ (Horvat 1943, 10). Koprivničanci su za rušenje svoje župne crkve okrivili vojne vlasti („Nijemce“) (Bučar 1904, 193-195), što je u suprotnosti s ranije iznesenim izvorima.

Ranko Pavleš po drugoj strani smatra da „kralj počinje ustrojavati Vojnu krajinu na vlastelinstvu kada je ono došlo u njegove ruke“, tj. 1546. godine, te je vojska mogla srušiti crkvu tek nakon te godine. Prema njemu: „mogući slijed događaja koji bi uskladio oba suprotstavljena podatka možda je bio taj da je Keglević crkvu srušio djelomično, a Nijemci su rušenje dovršili. Druga mogućnost

je Keglevićeva suradnja s kraljem barem u dijelu razdoblja 1541.-1546. godine kad je možda od njega primao novac za obnovu, a također i majstore iz njemačkih zemalja koji su radili na tvrđavi i srušili crkvu sv. Nikole koja je smetala tim radovima. Ipak, dok se ne nađe još koji podatak, ostavimo točno vrijeme rušenja stare crkve otvorenim.“ (Pavleš 2001, 45)

Nakon rušenja crkve sv. Nikole funkciju koprivničke župne crkve vršila je nekadašnja samostanska crkva Blažene Djevice Marije koja je bila pripadala franjevcima. Izgleda da su se u međuvremenu crkvom koristili i protestanti (Lopašić 1892, 178). Još je godine 1612. koprivnički župnik Matija Šantić „plebanus B. M. V. in civitate Kaproncza“ (PSZ 17, 340). Isti se 1614. godine spominje kao „parochus ecclesiae Sancti Nicolai episcopi...“ (Arhiv HAZU, D-V-129). Prema tim podacima moglo bi se zaključiti da je između 1612. i 1614. godine došlo do promjene naziva koprivničke župe iz Blažene Djevice Marije u sv. Nikolu. U kanonskoj vizitaciji, tj. u popisu crkava iz 1615. godine, spominju se crkve „S. Maria de Capronicza“ i „S. Nico(lai) de ead. Caproncza“, a u neposrednoj okolici Koprivnice spomenuti su sakralni objekti: „S. Emerici de Jakusinczi“ i „S. Michael(is) Arc(h)a(n)g(eli) de Ca(m)po Caproncen(sis)“ (NAZ, KV, Prot. 4/IV, str. 14). Koprivnička župna crkva imala je oltar Blažene Djevice Marije, u jednom sudskom sporu od 24. svibnja 1640., kada je postignut dogovor između tužitelja Ivana Desonville i tuženika Bartolomeja Andriusa, koji je uvredljivim riječima napao Katarinu, kćer Ivana Desonville, da za kaznu kupi 24 svijeće za oltar koprivničke župne crkve („...altari Beatæ Virginis in ecclesia parochiali Caproncensi...“) (DAV, Liber Civitatis Caproncensis 1640. – 1756., tekst je upisan na prednjoj korici).

Kada je zagrebački kanonik Andrija Vinković 8. ožujka 1659. pohodio koprivničku župu, zapisao je da je župna crkva sv. Nikole nekada bila crkva Blažene Djevice Marije u nebo uzete. Crkva je bila zidana među bedemima i dovršena prije 1657. godine, a 14. svibnja spomenute godine posvetio ju je zagrebački biskup Petar Petretić. Ostatku stare crkve bilo je dodano svetište sa svodom i još neki dijelovi sa stropom. Pod je bio potaracan opekam. Pred oltarom su bile klupe. Osim zidanog kora crkva je imala još šest drvenih korova koji su se nalazili naokolo na gornjim dijelovima zidova. Četverokutni toranj bio je podignut od temelja, ali mu gornja kupola još nije bila prekrivena limom. U donjem se dijelu tornja nalazila nadsvođena sakristija. Onaj dio krova koji se nalazio nad ostatkom stare crkve uz nasip bio je prekriven crijepom, dok je krov nad svetištem i novoizgrađenim dijelom crkve bio pokriven daščicama. U crkvi su bila tri oltara: sv. Nikole, koji se nalazio u nadsvođenom svetištu, Blažene Djevice Marije u nebo uzete nalazio se na zidu sa strane epistole, a oltar sv. Mihaela na zidu sa

strane evanđelja. Svi oltari bili su posvećeni. Crkva je imala četvora vrata. Dvoja su bila s ulične strane, treća su vodila s bedema na kameni kor, a četvrta iz župnoga dvora. Crkva je imala osam prozora, od kojih su tri bila okrugla, a pet ih je imalo oblik piramide. Na glavnom oltaru bilo je drveno svetohranište koje je izradio rezbar. U njemu se čuvao presveti oltarski sakrament. Od stare crkve preostale su drvena ispovjedaonica i drvena propovjedaonica. Kod svakih vrata nalazila se po jedna kamena posuda u kojoj je bila blagoslovljena voda (NAZ, KV, Prot. 89/Ia, 1-2; Horvat 1943, 28-29).

Od inventara je crkva imala tri srebrna i posvećena kaleža s isto takvim pliticama. Dosta je velika bila srebrna i pozlaćena posuda iz koje se dijelila presveta pričest. Crkva je imala jedan srebrni i pozlaćeni kalež koji je težio oko 50 lota, a uz to i relikvije raznih svetaca. Za svagdašnju uporabu imala je tri para kositretnih svjetiljaka te dvije srebrne i djelomično pozlaćene svjetiljke, jedan novi kalež (nepozlaćen) te još jedan kalež koji je bio u izradi. Ispostavilo se da je veliki srebrni i bogato pozlaćeni kalež vlasništvo koprivničke crkve. Za njega se prije govorilo da pripada župnoj crkvi sv. Ivana u Ivancu. Crkva je imala dva ciborija, od kojih je jedan bio srebrni i pozlaćen, a drugi bakreni i pozlaćen. Imala je i srebrnu i pozlaćenu pokaznicu s dva tornjića i s križićem među njima. Pred svetohraništem je svijetlila svjetiljka. Nad oltarima se nalazilo 14 svijećnjaka (12 bakrenih, 2 kostrena). Još je crkva imala zvončić i svjetiljku koja je služila svećeniku kada je bolesniku nosio presvetu pričest. Župna crkva posjedovala je mnogo crkvenih odijela i rubenine – između ostaloga, trinaest raznobojnih i većinom svilenih misnica (NAZ, KV, Prot. 89/Ia, 2-3; Horvat 1943, 29-30).

Do 1. srpnja 1661. u novi toranj župne crkve stavljena su zvona koja su prije toga mnogo godina visjela na drvenim stupovima blizu crkve (NAZ, KV, Prot. 89/Ia, 389). Godine 1671. spominju se četiri oltara u koprivničkoj župnoj crkvi (NAZ, KV, Prot. 4/IV, 123v). Broj oltara do 1680. godine povećan je na pet (sv. Nikole, sv. Križa, sv. Mihaela, sv. Florijana i čudotvorne Blažene Djevice Marije), čime je zaokruženo uređenje crkve. Iza sjedala kod glavnog oltara sv. Nikole spominje se na južnoj strani krstionica. Ispovjedaonica je bila na zapadnoj strani pod zidanim korom (postojala su još četiri drvena kora). Drvena propovjedaonica bila je kraj vrata koja su iz crkve vodila u sakristiju. U tornju su bila tri zvona i sat. U crkvu su vodila troja vrata (dvoja s južne, a treća sa sjeverne strane) (NAZ, KV, Prot. 90/II, 136-138; Horvat 1943, 30-31).

Prvi podatak o postojanju župnog stana jest iz 1548. godine (Bojničić 1908, 5). On je vjerojatno bio uz staru župnu crkvu sv. Nikole. Nakon preseljenja župnika iz porušene crkve sv. Nikole u staru franjevačku crkvu vjerojatno je bio preseljen i župni stan (Pavleš 2001, 45). Prema svjedočenju Tome Natulije, župni je stan

krajem 16. stoljeća, odnosno početkom 17. stoljeća bio južno od župne crkve do samih vrata, spojen s crkvom. Kraj župnog dvora bila je škola, a obje su zgrade tada bile jako stare. Te su zgrade bile porušene iz vojnih razloga jer je na njihovu mjestu bio podignut dio utvrde (NAZ, KV, Prot. 89/Ia, 346; Horvat 1943, 182).

Novi župni stan bio je izgrađen u vrijeme župnika Nikole Poderkovića, sredinom 17. stoljeća. U svrhu njegove gradnje komarnički vojvoda Mihael Trumbetašić poklonio je 17 zlatnika, dok je ostali trošak gradnje podmirio spomenuti župnik. Prema izvješću kanonika Vinkovića od 8. ožujka 1659., župni dvor bio je naslonjen na crkvu, a bio je sagrađen uz nasip po nekim starim ruševinama između župne crkve i skladišta hrane za vojsku. Župni dvor bio je znamenita zgrada, a nadilazio je sve kuće u gradu (NAZ, KV, Prot. 89/Ia, 13; Horvat 1943, 176-177). Godine 1680. imao je dva kata, a nadogradnja je izvršena očito nešto ranije. Donji dio bio je zidan, a gornji je bio građen od pletera (NAZ, KV, Prot. 90/II, str.147; Horvat 1943, 177). Time je zaokružena izgradnja novog kompleksa župne crkve i župnog dvora.

3. O franjevcima u srednjovjekovnoj Koprivnici

O djelovanju franjevaca u srednjovjekovnoj Koprivnici vrlo je malo podataka koje je u svojoj knjizi o Koprivnici i franjevcima najpotpunije i korektno predstavio Paškal Cvekan (Cvekan 1975; Cvekan 1989). Do sada su se kao godine dolaska franjevaca u Koprivnicu spominjale 1290. i 1292. (Horvat 1943, 130)³, no nemoguće je točno utvrditi godinu njihova doseljenja.

Kako smo ranije spomenuli, Juraj Rattkay piše da su 1299. banovi Ivan i Henrik, „kako je poznato iz njihove stare povelje, u gradu Koprivnici podigli Franjevačkoj braći glasovit samostan“ (Rattkay 2001, 166). Istu godinu gradnje samostana spominje i Fortunat Hüber, koji ponavlja da su spomenuti banovi u Koprivnici izgradili i veliku crkvu u čast Navještenja naše drage Gospe uz samostan („ein grosse herzliche Kirchen zu Ehren der Verkündigung, unserer Lieben Frauen ist ans Closter angebwat“) (Hüber 1686).

Zanimljiv je podatak iz 1321. da se povlašteni stanovnik Koprivnice, magister Jakov, na samrti u Budimu sjetio koprivničkih franjevaca te im je ostavio vinograd „za gradnju njihove crkve“ (CD, 9, 39-40). Posjedovanje vinograda ukazuje na to da su u Koprivnici očito obitavali pripadnici blaže struje franjevačkog reda, a taj podatak također otvara mogućnost da su franjevci ili dograđivali ili čak iznova gradili svoju crkvu. Isti autor navodi da je koprivnička franjevačka crkva imala naslov Preblažene Djevice Marije Bezgrješne, na što ukazuje stari sačuvani samostanski pečat. Kako je franjevac Duns Skot na pariškom sveučilištu tek 1305. uspješno teološki opravdao bezgrješnost Blažene Djevice Marije, to je

3 Prvi je 1290. kao godinu dolaska franjevaca u Koprivnicu iznio upravo Rudolf Horvat.

ime mogla nositi tek od početka 14. stoljeća. Možda je ranije nosila ime u čast Navještenja Blažene Djevice Marije (Cvekan 1975, 6; Cvekan 1989, 62).

U 18. stoljeću, u pisanom pokušaju rekonstrukcije franjevačke nazočnosti u Koprivnici, iznose se još dva podatka. Prvi govori da je u koprivničkom samostanu 1341. godine održan kapitul franjevačke provincije, a drugi da je 1372. godine kraljica Elizabeta, supruga kralja Ludovika Anžuvina, nakon što su ga srušili Turci samostan „ponovo podignula i obnovila“ (Arhiv franjevačkog samostana Koprivnica, *Origo antiqui conventus Capronnczensis Beatae Virginis Mariae Immaculatae con ceptae F. F. Minorum*). Drugi je podatak skroz nepouzdan jer nije postojala gotovo nikakva mogućnost tadašnjih osmanskih provala do Koprivnice, a sačuvani izvori ne govore o nekim značajnijim sukobima oko grada. Ipak, čini se da je Elizabeta još za života svojeg supruga odabrala Koprivnicu kao jedno od svojih glavnih uporišta iz kojih će kasnije krenuti u borbe za vlast, pa je moguća i njezina veza s koprivničkim franjevcima (Klaić 1987, 78-79).

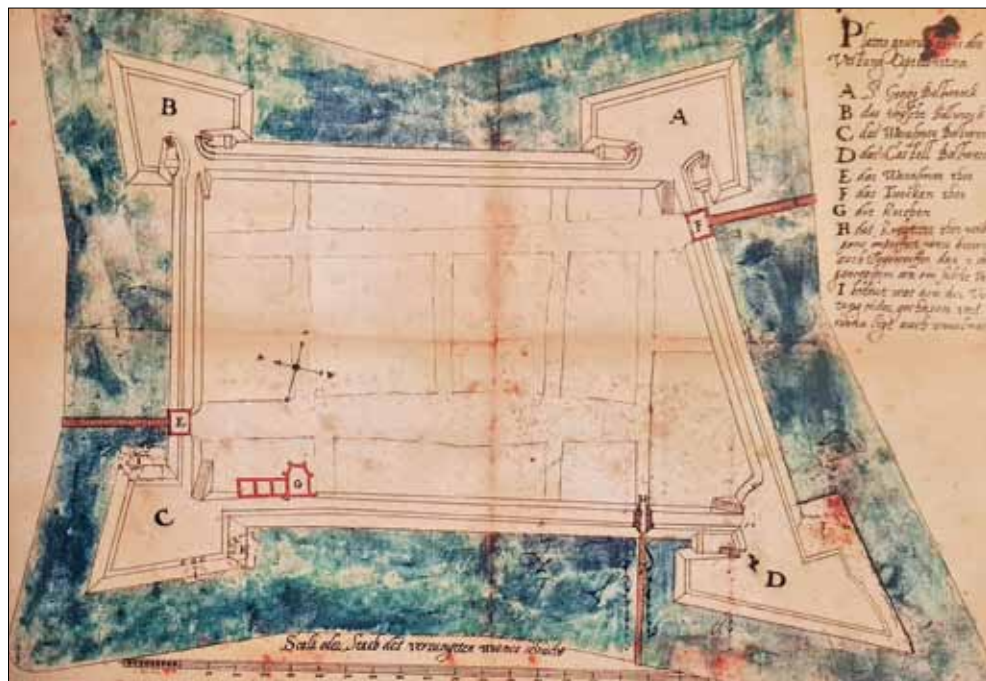
Sačuvan je opis nekadašnje franjevačke crkve iz 1615. godine: „Ova crkva, premda je nekoć bila glasovita, kao što se vidi po ostacima, zasada je preostalo samo svetište (*sanctuarium*). Ostala građevina je uništena i na njoj je sagrađena utvrda...“ (NAZ, KV, Prot. 4/IV, fol. 85), a njezin raniji izgled prikazivan je na nekoliko vojnih planova iz druge polovice 16. stoljeća (Slukan Altić 2005, 178-179).

Rudolf Horvat smatra da su franjevci napustili Koprivnicu prigodom osmanskog zauzimanja Virovitice i Gorbonoka 1552. godine (Horvat 1943, 131). Paškal Cvekan smatra da su franjevci Koprivnicu napustili vjerojatno između 1552. i 1561. jer „samostanski izvori svi od reda kažu da su braća napustila samostan, koji je bio oplijenjen“ (Cvekan 1975, 6). U novijoj knjizi smatra da „se Franjevci u Koprivnici nalaze sve do požara 1559. godine“ (Cvekan 1989, 39).

Leander Brozović mišljenja je da su franjevci napustili svoj koprivnički samostan nakon „pada Virovitice u turske ruke g. 1552. (...) iz straha od Turaka“ (Brozović 1978, 76). Ivy Lentić-Kugli, radeći kronologiju i građu za povijest sakralnih objekata u Koprivnici, prihvaća razmišljanja Paškala Cvekana i franjevačko napuštanje Koprivnice stavlja u vrijeme oko 1561. godine (Lentić Kugli 1986, 217).

Moguće je da su franjevci napustili koprivnički samostan sklanjajući se pred osmansom opasnošću najvjerojatnije još prije 1549. godine jer se tada u izvještaju kraljeve komisije spominje napuštena crkva. Naravno, taj podatak moguće je uzeti u razmatranje samo ako bismo mogli utvrditi da je spomenuta crkva bila franjevačka (Horvat 1913, 20-24), na što su u svojim istraživanjima ukazali Paškal Cvekan (Cvekan 1989, 39) i Ranko Pavleš (Pavleš 2001, 47; Pavleš 2013, 118). Kralj Maksimilijan II. pisao je 18. rujna 1561. iz Beča vrhovnom kapetanu Hrvatske i Slavonske krajine Ivanu Lenkoviću te mu zapovjedio da drugim franjevačkim samostanima po

Slavoniji preda one posjede koji su pripadali napuštenom samostanu u Koprivnici (Horvat 1943, 131), što jasno ukazuje da je samostan tada bio napušten (slika 4).

Slika 4. Snimka postojećeg stanja koprivničke tvrđave koju je izradio Alessandro Pasqualini 1598. godine (Državni arhiv Štajerske u Grazu) (prema: Slukan Altić 2005, 183)

Iako ne postoje podaci gdje su se franjevci sklonili nakon odlaska iz Koprivnice, čini se da su oni iz koprivničkoga franjevačkog samostana uzeli kasnogotičku drvenu Madonu. Taj se kip danas nalazi u franjevačkoj crkvi u Osijeku, kamo je početkom 18. stoljeća stigao iz samostana u Siklosu u Ugarskoj, kamo je dospio iz Koprivnice (Barbarić 1927, 66). Drvena Madona danas je poznata pod imenom Marija Jud (Horvat 1960, 98). Ljubo Karaman datira tu kasnogotičku skulpturu u prvu polovinu 15. stoljeća (Karaman 1950, 152). Na priču o odlasku skulpture Majke Božje iz Koprivnice upozorio je Paškal Cvekan (Cvekan 1989, 90-92). Taj je kip „starješina samostana u Siklosu o. Elzear Pavić u crkvicu u Judu na brzu ruku uresio sličicama. Time nije bio zadovoljan. Kako se pobožnost širila i sve više ljudi dolazilo otide u Hrvatsku da potraži zgodan kip za Jud. Nađe ga u koprivničkom samostanu. Tamo se obnovio trošan oltar i novi kip postavio, dok su stari kip (*vetus statua*) uklonili i spremili na crkveni tavan. Kada je dakle spomenuti predstojnik onamo došao i zamolio gvardijana kip, kratko mu je rekao neka ode na tavan crkve i potraži, možda će naći kip Majke Božje, koji je tamo ne tako davno spremljen.“ Tamo je spazio kip

„koji je odsijevao sunčevim sjajem. Uze ga u ruke... zamota u plahte, odnese u Jud i postavi na oltar.“ Taj je kip za Rakoczyjeve bune 1703. bio prenesen iz Juda u Siklos, a nakon toga u Osijek, gdje se nalazi i danas (Barbarić 1927, 5). Ta kasnogotička Madona bila bi jedini sačuvani kip iz srednjovjekovne koprivničke franjevačke crkve.

4. Arhitektura evidentiranih sakralnih objekata

U crkvi sv. Nikole nije bilo moguće istražiti čitav unutrašnji prostor zbog opasnosti od statičke destabilizacije crkvenog kora, uz što je izostavljen i prostor današnjeg svetišta zbog postojanja novovjekovne kripte nastale s rekonstrukcijom crkve sredinom 17. stoljeća koja je provedenim iskopavanjima istražena tek u tlocrtnoj osnovi, a dijelom je bilo moguće istraživati prostor župne bočne dvorane. Pri istraživanjima izvan crkve, južno i zapadno od nje, nije bilo fizičkih ograničenja te su radovi provedeni u potpunosti, s ciljem istraživanja arhitektonskih dijelova sakralnih objekata evidentiranih dijelom već prethodnim radovima unutar crkve. Sukladno tome, istraživana površina u crkvi iznosila je 228 m², u dvorani 78 m², a izvan crkve 345 m², pa je tako ukupno istraženo oko 651 m² (slika 5).⁴

Slika 5. Koprivnica – Sv. Nikola 2014. –2015: tlocrt istraženih sondi s građevinskim fazama i horizontima ukapanja groblja (crtež: R. Čimin, 2016.

4 Sveukupno je prepoznato 200 stratigrafskih jedinica, a koje se odnose na zidove, slojeve, ukope i grobove.

Tijekom istražnih radova bilo je moguće definirati tri osnovne razvojne građevinsko-arhitektonske faze koje odgovaraju istom broju sakralnih objekata: starija faza odgovara prvoj podignutoj romaničkoj crkvi sv. Nikole i vremenu prije nje (11. – 13. stoljeće), srednja faza odgovara franjevačkoj crkvi Blažene Djevice Marije (14. stoljeće – sredina 17. stoljeća) i mlađa faza novoj crkvi sv. Nikole (sredina 17. stoljeća – 19. stoljeće).

Najmlađoj fazi pripada današnja crkva i pronađena kriptna na mjestu njezina svetišta koja je nastala istovremeno i sagrađena do 1657. godine. Bočne stijenke građene su opekom većeg formata (12 x 8 x 30 cm) u jednostrukoj širini, dok je ulazna strana na zapadu građena u dvostrukom redu. Lice zidova kripte rađeno je samo s unutrašnje strane, a vanjskoj nije pridavana veća pažnja prilikom gradnje jer je kasnije zatrpana zemljom. Ulaz se sastoji od isturenog stepeništa imenovanog SJ 23 (duž. 1,61 m, šir. 1,57 m, ▼139,99 mnv)⁵ izmaknutog od sredine zapadnog pročelja prema sjeveru, što je rezultat prilagodbe srušenog svetišta franjevačke crkve, ali je zadržana središnja os lađe novovjekovne crkve. U kriptu se silazilo stepeništem, od kojeg su istražene prve dvije stepenice (prva – duž. 0,79 m, šir. 0,27 m, ▼139,78 mnv; druga – duž. 0,79 m, šir. 0,28 m, ▼139,57 mnv), a građene su opekom na kant (vis. 0,21 m). Bočne stranice kripte čine tvorevine SJ 22 (duž. 5,64 m, šir. 0,21 m, ▼140,24 mnv) i SJ 4 (duž. 5,31 m, šir. 0,22 m, ▼140,18 mnv), koja u zapadnom dijelu ima proširenje SJ 4a (šir. 0,51 m, ▼139,88 mnv; SJ 024, šir. 1,14 m, ▼139,66 mnv) kao rezultat povezivanja bačvastog svodjenja kripte i povezivanja s probijenom apsidom franjevačke crkve. Svod kripte sačuvan je u priličnoj visini, a srušen je najvjerojatnije tek krajem 19. stoljeća prilikom posljednje opsežnije rekonstrukcije crkve. Naime, novovjekovna crkva sv. Nikole izduženog tlocrta s pravokutnim svetištem, sakristijom i zvonikom na sjeveroistočnoj strani teško je stradala u tzv. velikom zagrebačkom potresu 1880. godine.⁶ Sadržaj kripte nije u potpunosti istražen⁷ niti je dokumentirana

5 Dalje u radu koristit će se ove kratice: ▼ – apsolutna visina, mnv – metar nadmorske visine, SJ – stratigrafska jedinica, šir. – širina, vis. – visina, duž. – dužina.

6 Koliko je crkva stradala u tom naletu, govore podaci o njezinu zatvaranju 1890. godine i pokretanje temeljite obnove 1892. godine, kada dobiva današnji izgled. U to su vrijeme iz lađe uklonjeni potpornjaci, ova kriptna, postavljen je pod na višoj koti za oko 0,50 m negoli je danas, uklonjeni su zemljani bedemi s južne i zapadne strane, otvorena su bočna zapadna vrata i oslikana je unutrašnjost (Brozović 1978, 68). Kao svjedočanstvo obnove iz tog vremena pronađena je četvrtasta vapnenica SJ (183)/184 na prostoru ispred zapadnog pročelja crkve. Prepoznat je njezin ukop dimenzija 3,66 x 2,51 m s tvrdim vapnenim rubom debljine do 10 cm. U zapuni SJ 183 nalazilo se dosta dislociranih ljudskih kostiju, ulomaka opeke i vapnenih gruda, a istražena je u dubini od 1,21 m (▼139,32 – 138,11 mnv).

7 Dio kripte pod današnjim svetištem nije istraživan jer rekonstrukcija poda nije ugrožavala sadržaj kripte, a takva je odluka donesena u dogovoru s koprivničkim župnikom Tomislavom Petrićem i konzervatorom Milanom Pezeljom.

njezina dužina prema istoku, a protezala se prema kraju svetišta crkve. Tako je istražena u širini od 4,55 m i dužini od 5,59 m (dakle 25,50 m²), a pretpostavka je kako je mogla biti i dvostruko veće površine. Vrhovi svoda kripe pronađeni su neposredno pod uklonjenim podom na 0,15 m dubine, a unutrašnjost je bila zapunjena sipkom šutom (SJ 127) iskopanom do 0,80 m dubine (▼138,58 mnv). Ta zapuna napravljena je u vrijeme obnove crkve krajem 19. stoljeća.

Nalazna situacija pokazala je kako je pri gradnji kripe sredinom 17. stoljeća presječena poligonalna apsida srednjovjekovne franjevačke crkve. Kako je već ranije rečeno, ta je crkva vjerojatno izgrađena najkasnije do 1321. godine. Bila je jednobrodna gotička crkva s poligonalnom apsidom koju su s vanjske strane podupirali potpornjaci, kako je dokumentirano i na sačuvanim kartografskim izvorima iz sredine 16. stoljeća (slike 3 i 4). Najveći broj tih planova potpisuje kartograf Nicolo Angielini, koji ih radi do 1566. godine,⁸ među kojima postoje identični primjerci, a u kontekstu gotičke crkve zanimljivi su prikazi tlocrta s nejednakim brojem parova potpornjaka na bočnim zidovima crkve (Slukan Altić 2005, 51-55).

Što se tiče apsida svetišta te crkve, nije bilo moguće istražiti nijedan od pretpostavljena četiri potpornjaka. Naime, budući da je današnja crkva naslonjena izravno na zidove i temelje gotičke crkve, naišlo se na takvu situaciju u kojoj su se prvi i četvrti potpornjak nalazili ispod današnjeg dvorišta župnog dvora sjeverno od crkve, odnosno na mjestu južnog zida i bočnog ulaza; dok se na mjestu drugog i trećeg potpornjaka apsida nalaze današnji pomoćni (bočni) oltari i službe trijumfalnog luka svetišta.

Sjeverni zid gotičke crkve SJ 3 (duž. 17,76 m, šir. 2,16 m, ▼139,72 mnv), kao i svi ostali, građen je opekama malog formata (22 x 12 x 7 cm) povezanim čvrstim tankoslojnim materijalom (žbuka). Širina zida od preko 2 m evidentirana je u prolazu u dvoranu, očuvan je u visini od 0,60 m, a dubina samog temelja iznosila je gotovo 2 m (▼137,69 mnv).⁹ S unutrašnje strane tog zida postoje tri službe svoda građene istovremeno sa zidom, od zapada prema istoku redom: SJ 3a (duž. 0,60 m, šir. 0,95 m, ▼139,56 mnv), SJ 3b (duž. 0,74 m, šir. 1,01 m, ▼139,70 mnv) i SJ 3c na lomu prema apsidi (duž. 0,46 m, šir. 0,91 m, ▼139,59 mnv). Na tome se mjestu zid svetišta lomi pod kutom od 42° u poligonalnu apsidu. Istražen je dio unutrašnjeg lica u dužini 1,61 m, a vanjsko lice podvlačilo se pod današnji bočni oltar. Južni zid gotičke crkve SJ 6 (duž. 10,97 m, šir. 2,23 m, ▼139,40 mnv) istražen

8 Među njima se po jedan primjerak čuva u Karlsruheu (Generallandwdsarchiv, sign. Hfk Bd XV), Stuttgartu (Württembergische Landesbibliothek) i Grazu (Steiermärkisches Landesarchiv), a pod dva u Dresdenu (Sächischen Hauptstaatarchiv, sign. Sch. XXVI, Nr. 6 i 11) i Beču (Österreichische Nationalbibliothek, Codex 8, 607 i 609).

9 Na istočnom vezu drugog nosača svoda SJ 3b i zida SJ 3 otvorena je manja sonda kojom je to dokumentirano.

je u nešto manjoj dužini unutar crkve i u cijelosti izvan nje, a također sadrži tri službe svoda među kojima su prva dva u mlađe vrijeme naknadno iskorištena za oltar: SJ 6a (duž. 0,75 m, šir. 1,23 m, ▼139,40 mnv), 6b (duž. 0,82 m, šir. 1,21 m, ▼139,65 mnv) i 6c (duž. 0,68 m, šir. 1,48 m, ▼139,63 mnv). Taj je zidani međuprostor SJ 7 (duž. 1,85 m, šir. 0,60 m, ▼139,42 mnv) iz vremena jedne od obnova crkve, vrlo vjerojatno iz velike obnove 1892. godine. Širina zida SJ 6 dokumentirana je u 2,06 m istraživanjem unutar i izvan crkve, a dubina temelja istražena je izvan crkve, između potpornjaka SJ 142 i SJ 143 (▼137,63 mnv). I kod zida SJ 6 djelomično je dokumentiran lom prema poligonalnoj apsidi svetišta pod kutom od 43,5°, a istraženo je unutrašnje lice u dužini od 0,78 m. Poligonalna je apsida prema nalaznoj situaciji bila sačinjena od tri stranice, u čemu je svaka bila dužine oko 4,50 m na vanjskom licu. Prema tome se daje zaključiti kako je svetište franjevačke crkve bilo svođeno tipičnim gotičkim križno-rebrastim svodovima s dva polja koja su se oslanjala na tri izbočena para službi s travejskim poljima od oko 2,10 m širine.¹⁰ Očuvana visina istraženih zidova gotičke crkve iznosila je 0,62 – 0,82 m, a od temelja je odvojen slabo naglašenim coklom širine do 5 cm.

Izuzev spomenutih potpornjaka na lomovima stranica poligonalne apsidi, gotička je crkva posjedovala i niz parova potpornjaka na vanjskim bočnim stranama crkve. Najdostupnije mjesto istraživanja potpornjaka bilo je s južne strane jer je riječ o otvorenom javnom prostoru uz današnju crkvu. Na udaljenosti od 4,17 m zapadno od bočnog ulaza današnje crkve nalazi se prvi južni potpornjak SJ 141 (duž. 3,51 m, šir. 1,76 m, ▼139,71 mnv). Duž južnog zida crkve prema zapadu su prepoznata još dva slična južna potpornjaka: SJ 142 (duž. 3,41 m, šir. 1,87 m, ▼139,96 mnv) i SJ 143 (duž. 3,33 m, šir. 1,89 m, ▼139,73 mnv). Na samom uglu crkve nalazila se kompozicija križnog potpornjaka nešto većih dimenzija: južni potpornjak SJ 144 (duž. 4,78 m, šir. 2,19 m, ▼139,78 mnv) i jugozapadni potpornjak SJ 145 (duž. 5,59 m, šir. 2,13 m, ▼139,76 mnv). Svi su navedeni potpornjaci građeni istovremeno i vezani „živim vezom“ s južnim zidom franjevačke crkve SJ 6. Ipak, uočavaju se određene razlike u njihovim dimenzijama, a ponajviše se razlikuju razmaci među pojedinim potpornjacima. Tako je između prvog i drugog on najmanji i iznosi 1,49 do 1,73 m, između drugog i trećeg iznosi 2,28 do 2,21 m, a između trećeg i četvrtog znatno je veći i iznosi 3,61 – 3,51 m.¹¹ Uzme li se prosječni razmak, dolazi se do odnosa 1,60 : 2,25 : 3,56 m, odnosno 1 (0,00 m) : 1,5 (0,65 m) : 2 (1,31 m). Dakle, između prvog i trećeg razmaka na južnom zidu riječ je o dvostruko većoj udaljenosti. No, tu se ne radi o mogućoj pogrešci u gradnji

10 Isti je način svođenja i u današnjoj crkvi.

11 Udaljenosti razmaka odnose se na razmak potpornjaka na spoju sa zidom SJ 6 i na njihovim vanjskim rubovima.

ili različitim građevnim fazama jer je nalazna situacija pokazala kako je sve skupa građeno vrlo pomno, kvalitetno i istovremeno. Tako veliki razmak dodatno je osiguran podosta većom dužinom posljednjeg južnog potpornjaka koji je za oko 1,30 m duži u odnosu na prosječnu dužinu prva tri potpornjaka (oko 3,50 m) južnog zida crkve. Osim toga, pročeljni jugozapadni potpornjak SJ 145 još je za oko 0,80 m duži, a oba su za oko 0,30 m šira od prva tri bočna potpornjaka. Takvom kompozicijom snažnih ugaonih potpornjaka preuzima se dobar dio uporišta svoda. Osim navedenog, istražena je i kompozicija sjeverozapadnih križnih potpornjaka: zapadni potpornjak SJ 191 (duž. 5,55 m, šir. 2,03 m, ▼139,84 mnv) i četvrti sjeverni potpornjak SJ 83 (duž. 2,56 m, šir. 2,08 m, ▼139,82 mnv).¹² Treći sjeverni potpornjak SJ 81 (duž. 2,88 m, šir. ?, ▼139,81 mnv) djelomice je istražen u dvorani, odnosno njegovo zapadno lice, s obzirom na to da preostali dio zalazi pod župni dvor, kao i prva dva sjeverna potpornjaka.

Slika 6. Istraženi temelj zida SJ 6 i potpornjaka SJ 142 i SJ 143 na južnoj strani crkve sv. Nikole (snimio: Robert Čimin, 2015.)

Lica zidova građena su tzv. „gotičkim vezom“, u kojem se izmjenično ponavljaju jedna uzdužna i jedna poprečna vezna opeka, s povremenim određenim

¹² Četvrti potpornjak preslojen je zapadnim zidom bočne vjeronaučne dvorane, tako da je dijelom istražen izvan dvorane 2015. godine, a dijelom u dvorani 2014. godine.

nepravilnostima, a u zapuni zidova često je korištena polovična opeka. Sukladno širini zidova, očekivana je i zamjetna dubina temelja, što je dokumentirano na dva mjesta. Prostor između drugog i trećeg južnog potpornjaka bio je najadekvatniji u tom smislu, u visini od preko 2 m potpuno arheološki sterilan i zatrpan sipkim pijeskom žute boje (SJ 150). Nalazna situacija (slika 6) kod temelja spoja zida SJ 6 i potpornjaka SJ 142 (▼137,63 mnv) ukazuje kako je dubina temelja na različitoj visini u odnosu na unutrašnjost i da razlika iznosi nevjerojatnih gotovo 1 m. Naime, sjeverni istraženi temelj u unutrašnjosti crkve nalazi se kod druge službe svoda, visine je 2,43 m (▼139,12 – 136,69 mnv) i gotovo je u cijelosti izgrađen od kamenih blokova. Za razliku od njega, južni istraženi temelj samo pri dnu u jednom redu ima kamene blokove (ponegdje do dva, do 30 cm visine) položene na sivi sipki pijesak (SJ 151). Nad kamenim slojem nalazi se sloj evelacije sastavljen od opeke, sitnog kamena i žbuke i potom slijede pravilni nizovi zidanjem opekom. Kako su južni potpornjaci u gornjem dijelu očuvane visine od oko 0,60 m ožbukani, a temelj od vanjskog lica zida na neki drugi način nije odvojen (poput unutrašnjeg cokla), dalo bi se zaključiti kako visina temelja južnog bočnog zida iznosi najmanje 1,60 m. Dakle, razvidno je kako na dva istražena mjesta temelja postoje odstupanja u visinama temelja unutrašnjeg i vanjskog lica bočnih zidova. Je li tu riječ o potrebi učvršćivanja svoda na unutrašnjem licu većom dubinom i isključivo gradnjom kamenom, za razliku od vanjskog lica temelja koji je učvršćen nizom snažnih potpornjaka, temeljen kamenom samo u podložnom dijelu, ostaje nepoznanica.

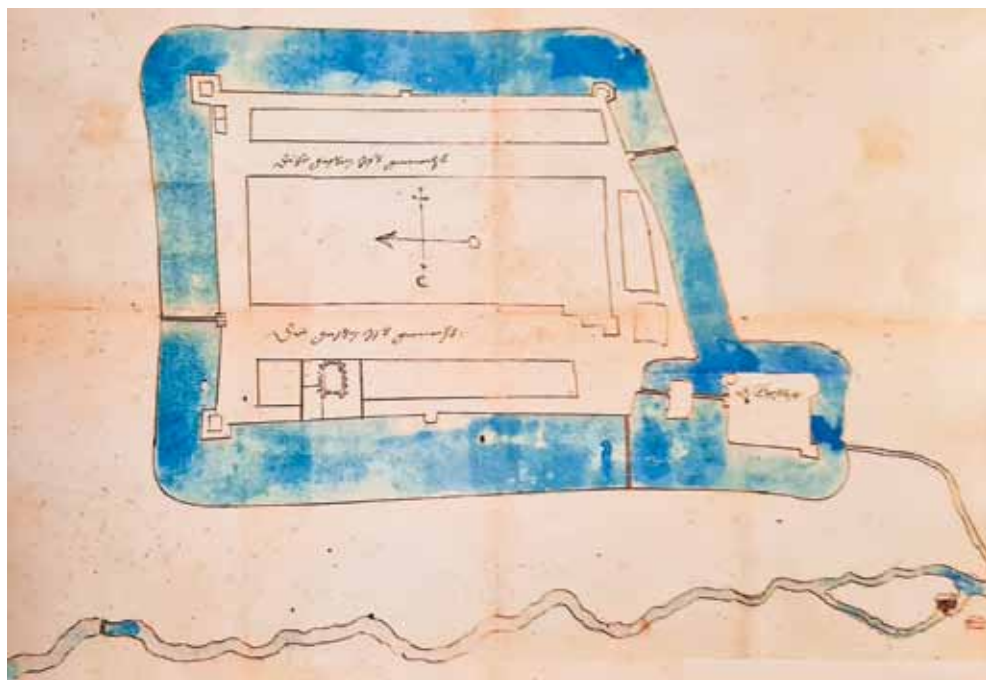
Nakraju se može s određenom sigurnošću govoriti o vanjskim dimenzijama gotičke crkve. Dužina joj je bez potpornjaka iznosila 21 m,¹³ bila je širine 12,50 m, a kada se uzmu i potpornjaci, tada je bila 31 m dužine i 22 m širine. Za razliku od vanjskih dimenzija, poglavito zbog nemogućnosti istraživanja potpornjaka svetišta crkve, unutrašnjost crkve moguće je odrediti preciznije: ukupno 17 m dužine, pri čemu su lađa i svetište podjednake dužine od 8,50 m, a širina lađe i svetišta identična je i iznosi 8 m. Prema navedenome, očigledan je znatan nerazmjer površine korištene u bogoslužju od oko 136 m² i peterostruko veće ukupne vanjske površine od oko 682 m² koju je crkva širokih zidova i masivnih potpornjaka zauzimala u prostoru. Sve to dovodi do zaključka kako je taj sakralni objekt, u duhu i svjetonazoru gotike, bio usmjeren upravo u visinu koja je danas nepoznata.

Vezano uz fazu funkcioniranja franjevačke crkve, postoji zanimljiva nalazna situacija. U dvorani je dokumentirana jedna dogradnja zida SJ 82 (▼139,55 mnv) u nastavku lica i osi trećeg južnog potpornjaka SJ 81.¹⁴ Stratigrafski je jasno kako

13 Sljedeće navedene mjere zaokružene su zbog odstupanja 5 – 10 cm, ovisno o mjestu mjerenja.

14 Iznad tih zidova dolazi do kasnijeg preslojavanja današnjim zidom vjeronaučne dvorane.

se navedena dogradnja prema sjeveru dogodila nakon podizanja franjevačke crkve i prije gradnje današnje crkve, dakle negdje između 1321. i 1657. godine. Položajno odgovara tlocrtnoj situaciji kakva je zabilježena nakon prve modernizacije koprivničke tvrđave, što je i prikazano na planu Gerolama Arconatija iz 1574. godine (Slukan Altić 2005, 57-58, 181). Prema tom planu (slika 7), to bi bio dio razdjelnog zida samostana i groblja. Ako je tome tako, samostansko bi se groblje, prema provedenim iskopavanjima, trebalo prostirati zapadno od tog zida, dok bi se samostan prostirao istočno od njega i prema sjeveru, a što je u Pavlešovoj rekonstrukciji zamijenjeno (Pavleš 2013, 119, slika 18).

Slika 7. Arhitektonska snimka postojećeg stanja koprivničke tvrđave koju je izradio Alessandro Pasqualini 1598. godine (Državni arhiv Štajerske u Grazu) (prema: Slukan Altić 2005, 181)

Iskopavanjima u crkvi sv. Nikole prilikom strojnog uklanjanja zasipa u zapadnom dijelu sporadično se već u površinskom sloju SJ 2 nailazilo na kamene riječne oblutke različitih dimenzija, a poglavito na prostoru između crkvenog kora i središta broda današnje crkve. Na dubini od oko 0,50 m prepoznata je suhozidna zapuna SJ 54 (▼139,37 mnv) ukopana u sterilni pjeskoviti sloj SJ 128 (▼139,51 mnv), koja je bila sastavljena od riječnih oblutaka, lomljene opeke vrlo malog formata (22 x 12 x 6 cm) te lomljenog vapnenačkog kamena (slika 8). Očuvana je u visini od 0,29 cm (▼139,08 mnv), a tlocrtno je dokumentirana u polukružnoj građevinskoj

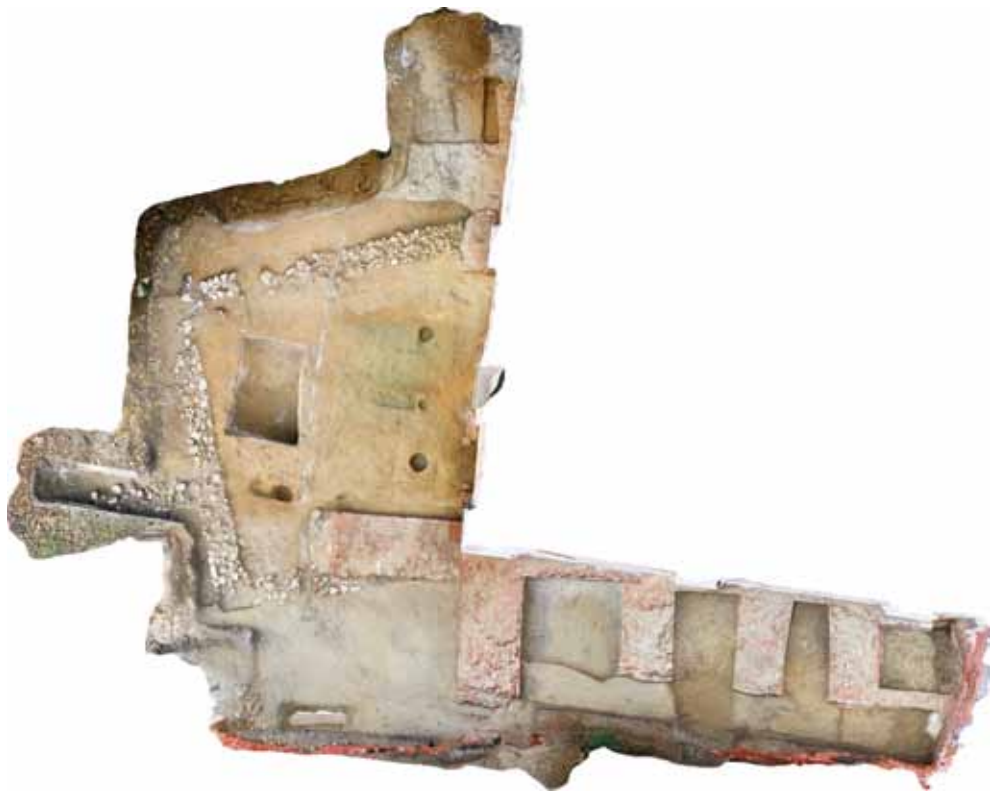

Slika 8. Pogled iz zraka na istraženi dio današnje crkve s ostacima polukružne apsidi romaničke crkve i zidovima gotičke crkve (snimio: Miroslav Vuković, 2014.)

tvorevini koja je prema sjeveru prekinuta ukopnim rovom zida SJ 3 i prve službe svoda SJ 3a franjevačke crkve. Nalazna situacija tako je pokazala da je tu riječ o starijoj građevini, odnosno dijelu polukružne apsidi crkve (duž. 3,64 m, šir. 1,06 m) kojoj se prema jugozapadu nastavlja rame sa stopom trijumfalnog luka (duž. 0,86 m, šir. 1,12 m) i dio južnog zida lađe (duž. 2,70 m, šir. 0,99 m),¹⁵ a ti su arhitektonski tlocrtni elementi karakteristični za romanički način gradnje sakralnih objekata. Preostali dio romaničke crkve istražen je godinu kasnije (2015.) pred zapadnim pročeljem današnje crkve (slika 9). Južno od potpornjaka franjevačke crkve SJ 145 pronađena je kamena konstrukcija SJ 176 (duž. 7,58 m, šir. 1,09 m, ▼139,33 mnv) orijentacije istok – zapad, a koja je s još dvije stranice prema sjeveru i istoku zatvarala četvrtasti prostor dimenzija 12,35 x 11,25 m. Konstrukcija se sastojala od većih riječnih oblutaka, kamena lomljenca i manjih komada opeke.¹⁶ Pravilni

¹⁵ Nastavak južnog zida lađe crkve zalazio je pod prostor pod crkvenim korom koji nije arheološki istraživan.

¹⁶ Opeka manjeg formata najvjerojatnije je iz antičkog vremena i sekundarno iskorištena u gradnji te crkve. Najbliža su ležišta takvog kamena lomljenca u Draganovcu južno od Koprivnice, a u čijoj se neposrednoj blizini nalazila antička postaja *Ad Piretis* (Demo 1982), pa je moguće kako bi na tom lokalitetu trebalo tražiti i njezino porijeklo u sekundarnoj uporabi.

Slika 9. Pogled iz zraka na istraženu sondu izvan crkve (snimio: Miroslav Vuković, 2015.)

redovi slaganja suhozidne konstrukcije nisu uočeni već se čini kako je u iskopani rov ubačen tako pomiješani materijal kao podloga za daljnju gradnju, a koja je ostala očuvana u visini od najviše 0,40 m.

Po sredini pročelja navedene konstrukcije romaničke crkve pronađene su dvije paralelne suhozidne konstrukcije od kamenih riječnih oblutaka. Među njima je južna konstrukcija istražena u cijelosti (duž. 3,81 m, šir. 1,06 m, ▼139,29 mnv) i ona je gradnjom istovjetna preostalom dijelu romaničke crkve, dok sjevernu konstrukciju (duž. 1,11 m, šir. 0,71 m, ▼139,18 mnv) nije bilo moguće u potpunosti istražiti zbog tehničkih zapreka.¹⁷ Razmak među tim konstrukcijama na zapadnom pročelju romaničke crkve iznosio je 2,71 m, čime se zauzima prostor od oko 7,50 m² površine, što pak daje mogućnost pretpostavke o portiku na ulazu crkve.

¹⁷ Na tom se mjestu nalazilo veliko stablo kao dio gradskog parka kojeg nije bilo moguće, a ni potrebe, ukloniti.

Osim toga, unutar prostora lađe romaničke crkve pred pročeljem današnje crkve pronađeni su ostaci ukopa tri drvena stupa za koje nije moguće odrediti vrijeme nastanka: SJ 178 (pr. 0,69 – 0,71 m, ▼139,48 – 139,11 mnv), SJ 180 (pr. 0,65 – 0,73 m, ▼139,43 – 139,26 mnv) i SJ 193 (pr. 0,58 – 0,62 m, ▼139,51 – 139,22 mnv). Stupovi su bili ukopani u sloju pijeska SJ 150, između 20 i 30 cm, zapune svijetlo-smeđe boje i bez ikakvih nalaza. Takva nalazna situacija ukazuje na sumnju da je tu riječ o nosačima skele u novom vijeku koji su bili potrebni pri adaptacijskim radovima najmlađe crkve jer bi oni bili dublje ukopani i u njihovim bi se zapunama vjerojatno pronašlo nešto opeke ili šute.

Provedenim dvogodišnjim arheološkim iskopavanjima dobiven je tlocrt romaničke crkve orijentacije istok – zapad uz otklon od 16°, kao najstarijeg sakralnog objekta na tom položaju, a prema arhitektonskim elementima okvirno datiran u 12. ili 13. stoljeće. Radi se o crkvi većih dimenzija, dužine vanjskih zidova od oko 23 m (bez portika, duž. 4 m) i širine oko 12 m. Okarakterizirana je romaničkim arhitektonskim elementima s longitudinalnim tlocrtom koji završava suženom polukružnom apsidom i s portikom na zapadnom pročelju. S obzirom na izostanak veznog materijala u temeljenju i manjak dubine, čini se kako bi se moglo razmišljati o potpuno drvenoj crkvi u njezinu nadzemnom dijelu.

5. Groblje

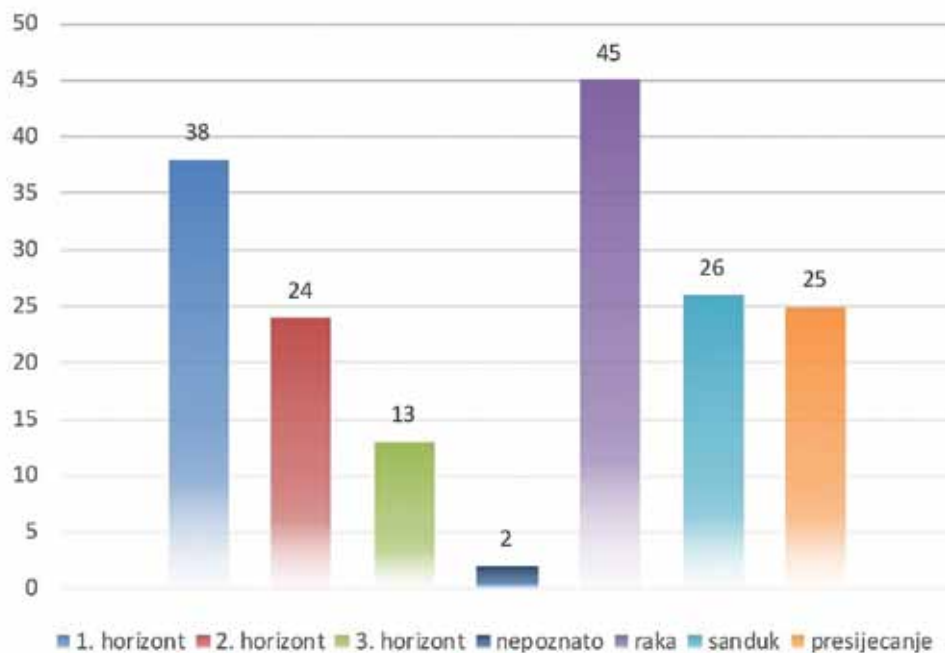
Na lokalitetu je u dvogodišnjim radovima istraženo 77 grobova¹⁸ razdijeljenih u tri horizonta ukopavanja koji odgovaraju jednakom broju građevinskih faza (slika 5). Među njima ih je devet (11,69 %) istraženo u dvorani, 20 izvan crkve (25,97 %), a preostalih 48 (62,34 %) u brodu crkve. Riječ je o kosturnim ukopima u sloj ili grobnu raku, u mrtvačkoj košulji ili drvenom sanduku. Ori-jentacija grobova većim je dijelom pravilna, što znači da im se glava nalazi na zapadu i noge na istoku, u ispruženom položaju na leđima, s ponekad malim otklonima prema sjeveru.

Svi evidentirani grobovi nisu se nalazili u visokom stupnju očuvanosti, što se ponajprije tiče lošeg fizičkog stanja osteološkog materijala, koji je u dobroj mjeri propao zbog visoke kiselosti tla. To se ponajviše odnosi na najstarije datirane grobove koji su ukopani u sterilno pjeskovito tlo, potom i najmlađe grobove u čijim se zapunama nalazila velika količina žbuke,¹⁹ dok su zapravo najočuvaniji

18 Grobovi su numerirani oznakom G i rednim brojem tijekom iskapanja; kada bi se uočilo kako nije riječ o grobu, tada se takav iskorišteni broj poništio i nastavilo se s numeriranim slijedom, čime je dosegnut broj 84, a pri čemu je sedam brojeva potencijalnih grobova poništeno.

19 Primjerice za grob G 5 u mlađoj fazi izgrađena je zidana grobnica od opeke SJ 20, no u njoj je osteološki materijal pronađen tek u tragovima dugih kostiju. Slična je situacija i s grobovima G 4 i G 7 kod kojih je prepoznata grobna raka (SJ 20/(29) i SJ 27/(28)), no osteološki materijal bio je u iznimno lošem stanju.

kosturni grobovi iz srednje faze. Zabilježen je i velik udio presijecanja starijih ili postojećih grobova mlađim ukopima, gdje čak 25 ili 32,47% svih 77 grobova ima neki oblik oštećenja (grafikon 1). Razlog treba tražiti u skučenosti prostora

Grafikon 1. Podjela groblja prema horizontima ukapanja te zastupljenost grobne rake, sanduka i presijecanja (izradio: Robert Čimin, 2020.)

i njegovu dugom vremenu korištenja, što se najviše ogleda u brodu crkve, gdje se, pri kopanju grobne rake za novog pokojnika, redovito manje ili više presjekla starija grobna cjelina. Tijekom srednje i mlađe faze lokaliteta taj je prostor korišten kao crkva, a u čijem podu nije bilo moguće označiti pokojnike, pa su se događale takve situacije. Zanimljivo je kako se pri iskopavanjima uspjelo dokumentirati čak 45 grobnih raka ili 58,44 % od svih grobova, što je iznimno visok udio, dok je drvenih sanduka evidentirano u 26 slučajeva ili 33,77% od svih grobova, bilo izravno kao trag drveta i drugačija vrsta zapune bilo neizravno putem željeznih čavala kojima su sanduci bili povezani (grafikon 1). Što se horizonata ukopavanja tiče, bilo ih je prilično jednostavno arheološki odijeliti koristeći vertikalnu i horizontalnu stratigrafiju, vrstu zapune te situaciju prebačene zdrave zemlje. Naime, u brodu crkve iznad groba G 10 nalazio se sloj SJ 31 (▼139,64 mnv) debljine 18 – 23 cm koji je nastao prilikom iskopa ukopnog rova za izgradnju temelja bočnog zida franjevačke crkve početkom 14. stoljeća. To

Slika 10. Izbor specifičnih nalaza kosturnih grobova istraženih unutar današnje crkve sv. Nikole: 1. G 32 (SJ 89), 2. G 42 (SJ 105/105a), 3. G 40-59 (SJ 101/127-129), 4. G 61 (SJ 88), 5. G 56 (SJ 123), 6. G 79 (SJ 166) (snimio: Robert Čimin, 2014.)

ukratko znači kako su kasnije ukopane grobne rake probijale taj sloj koji je ostao vidljiv u profilima njihovih stijenki. S druge strane, svi stariji grobovi ostali su na određeni način zapečaćeni ispod tog sloja, odnosno nalazna situacija pri evidentiranju njihovih ukopa pokazala se starijeg nastanka. Takva situacija nije zabilježena u dvorani i izvan crkve. Time se dolazi do omjera grobova po horizontima kako slijedi (grafikon 1): starijoj fazi pripada 38 grobova (49,35%), srednjoj fazi njih 24 (31,17%), mlađoj fazi tek 13 (16,89%), dok za dva groba (2,59%) nije bilo moguće odrediti pripadnost horizontu pokapanja.

Tako u dvorani mlađoj fazi ne pripada nijedan grob, tri su pripisana srednjoj fazi (G 19, G 43, G 54), a šest grobova (G 37, G 38, G 44, G 45, G 46, G 61) može se pripisati starijoj fazi. Grobovi starije faze prate orijentaciju romaničke crkve, uz to su dva od tri groba presječena potpornjakom SJ 83 koji pripada franjevačkoj crkvi, što jasno ukazuje na ukop starije faze. Pritom je kod groba G 46 (tabla 3: 7; ▼140,137 mnv) presječen zapadni rub grobne rake SJ 111, a kod groba G 61 (tabla 4: 11; slika 10: 4; ▼140,265 mnv;) isti potpornjak presjekao je veći dio gornjeg dijela tijela pokojnika i grobne rake SJ 88. Kod prvog groba G 46 (tabla 3: 7, ▼140,137 mnv) pronađena je zanimljiva željezna pređica D-oblika s alkom raskucanog kvadratičnog presjeka. Općenito su takve pređice u Europi karakteristika vremena 13. – 15. stoljeća (Sogliani 1995, 116), a ova bi se datirala na prijelaz iz 13. u 14. stoljeće (Whitehead 1996, No. 70). Grob G 44 (tabla 3: 3; ▼140,279) presječen je ukopom groba G 54 (tabla 4: 6; ▼140,298 mnv) te mu je očuvana tek donja polovina kostura i grobna raka SJ 109. Očuvane su dvije brončane kružne pređice (tabla 6: 7-8) s ovalnom alkom u presjeku i pomičnim trnom. Identičnog su oblika i u promjeru 47 mm, izrađene hladnim kovanjem, s tamnozelenom do mjestimice smeđom patinom. Identična pređica s ukrašenim trnom pronađena je na lokalitetu Dol na Bribiru u kontekstu ostalih nalaza iz 12. i 13. stoljeća (Zekan 1996, 50), na groblju Crkvena u Pakoštanima pronađeno je više sličnih brončanih kopči datiranih u 12. stoljeće (Gusar & Vujević 2014, T.II: 3; Uglešić & Gusar 2010, 517), par pređica na groblju na Crkvena u Biskupiji (Petrić 2009, 183, T. 4: grob 100), a isto je i na lokalitetu Begovača u Biljanima Donjim kod Zadra (Jelovina & Vrsalović 1981, 127-128, tab. XXXVI: 526).²⁰ Slična je brončana pređica pronađena u grobu 167 na srednjovjekovnom groblju u Đakovu gdje je pripisana II. fazi pokapanja datiranoj kroz čitavo 12. pa do sredine 13. stoljeća (Filipec 2012, 150, sl. 29, tab. 29: 1), željezne pređice u paru na groblju Vukovar – Lijeva Bara dolaze već od 11. stoljeća (Demo 2009, 218-221, 539), u Mađarskoj tijekom 12. i 13. stoljeća (Hatházi 1991, 659, 2. tablá: 13), dok se na sjeveru Njemačke datiraju u 13. i 14. stoljeće (Biermann et al. 2011, 265, Abb. 34: 1-3; Taf. 18: 10-13, 21).

²⁰ Posljednji navedeni primjerci s Begovače ipak su nešto drugačiji, imaju željezni trn, kao što su pređice kod groba G 61 na lokalitetu Sušice u Đurđevcu (Čimin 2021, 482, tabla 2: 27-28).

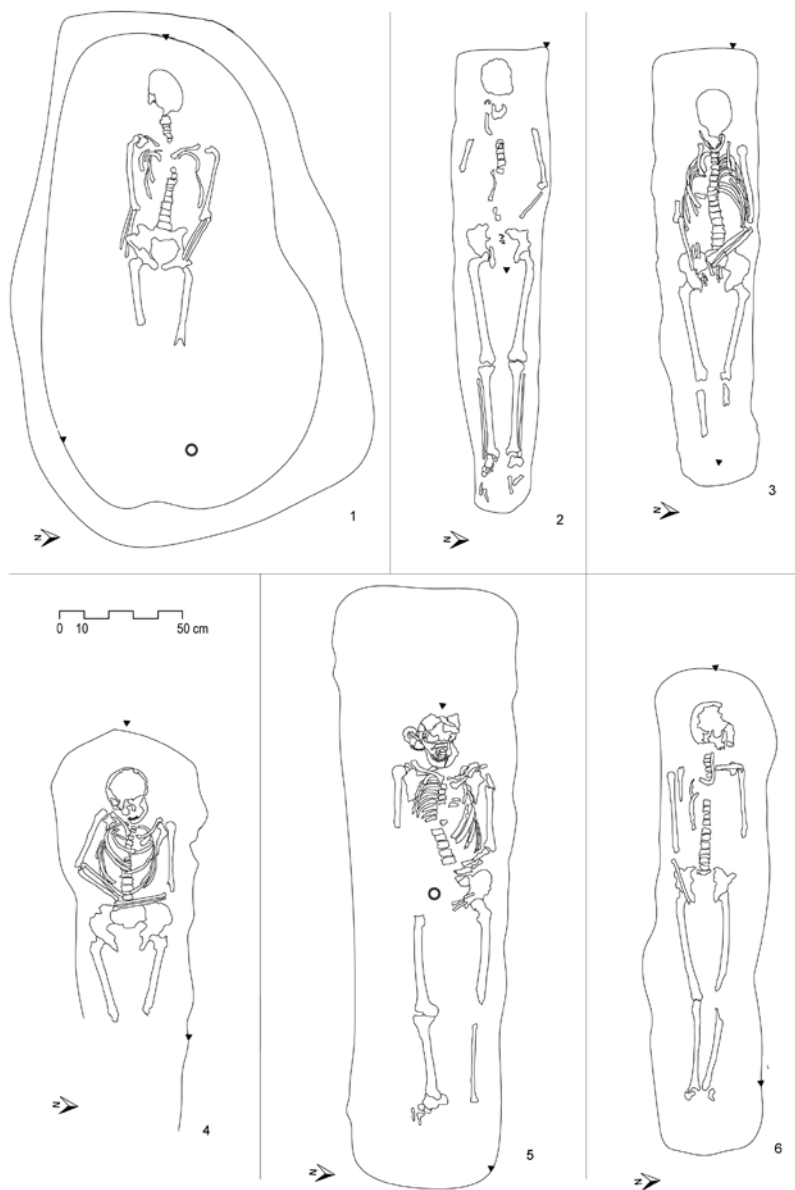

Tabla 1. 1: G 10 (SJ 34, kat. br. 14); 2: G 11 (SJ 36); 3: G 13 (SJ 40); 4: G 15 (SJ 46); 5: G 16 (SJ 48, PN 5); 6: G 17 (SJ 50) (crtež: Ilija Čikač, 2018.; doradio: Robert Čimin, 2019.)

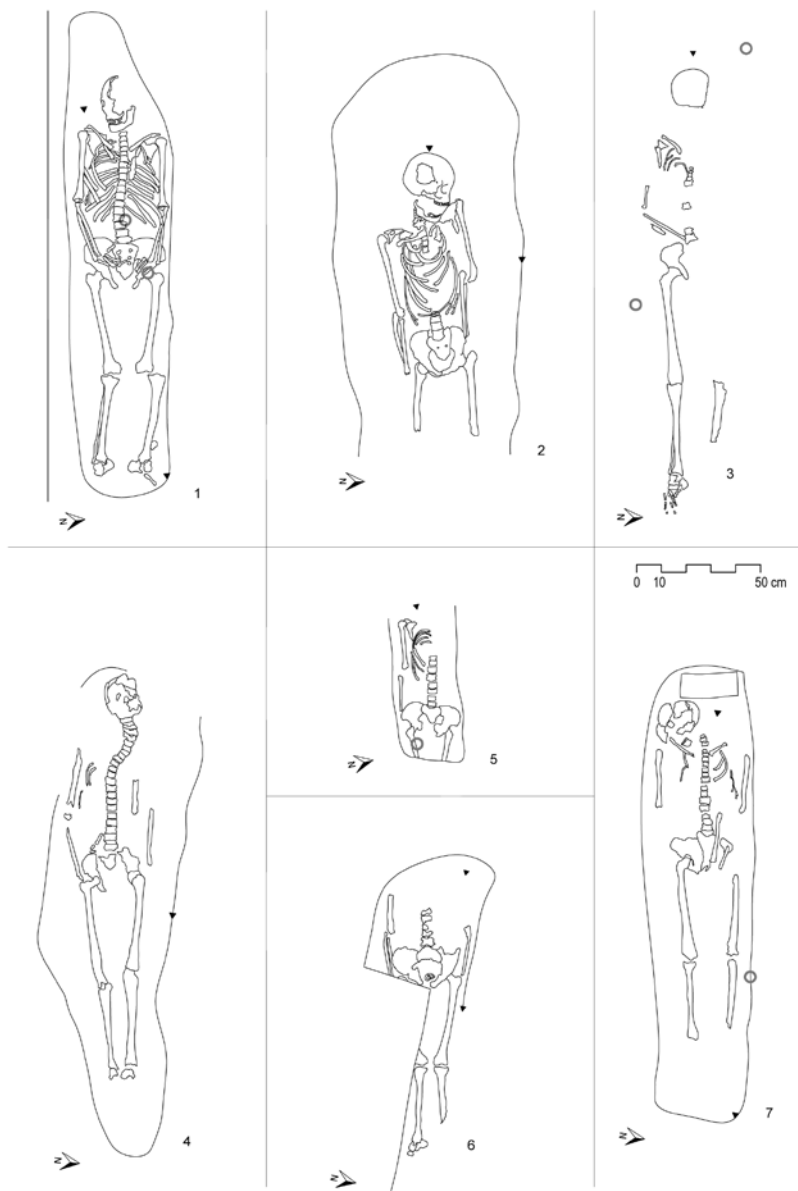

Tabla 2. 1: G 19 (SJ 56a, PN 10, kat. br. 12); 2: G 22 (SJ 62); 3: G 31 (kat. br. 9 i 15); 4: G 21 (SJ 60); 5: G 25 (kat. br. 10); 6: G 28 (SJ 74); 7: G 32 (SJ 89, kat. br. 1-4) (crtež: Ilija Cikač, 2018.; doradio: Robert Čimin, 2019.)

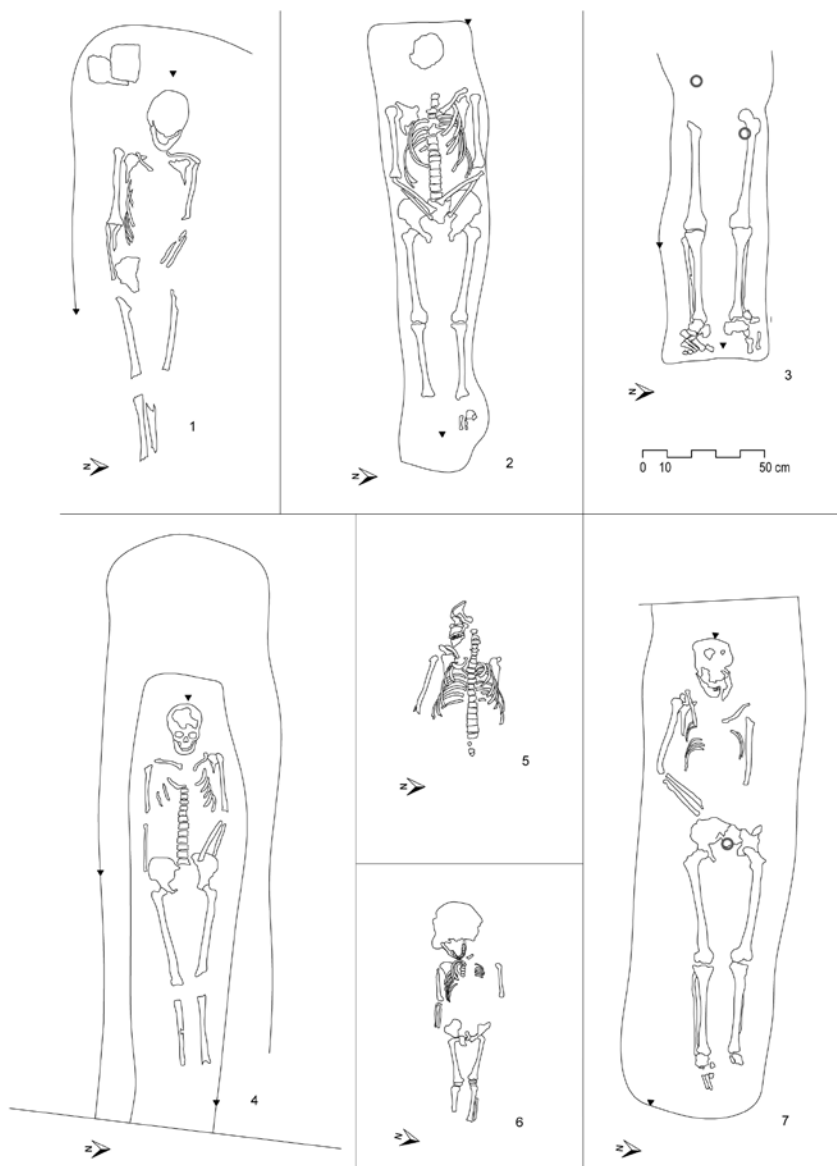

Tabla 3. 1: G 36 (SJ 97); 2: G 43 (SJ 107); 3: G 44 (SJ 109, kat. br. 7-8); 4: G 42 (SJ 105/105a); 5: G 38; 6: G 45; 7: G 46 (SJ 111, kat. br. 11) (crtež: Ilija Čikač, 2018.; doradio: Robert Čimin, 2019.)

Tabla 4. 1: G 47 (SJ 113); 2: G 49 (SJ 117); 3: G 51; 4: G 52; 5: G 53; 6: G 54; 7: G 56 (SJ 123/123a); 8: G 58; 9: G 59 (SJ 129); 10: G 60 (SJ 131); 11: G 61 (SJ 88)
(crtež: Ilija Cikač, 2018.; doradio: Robert Čimin, 2019.)

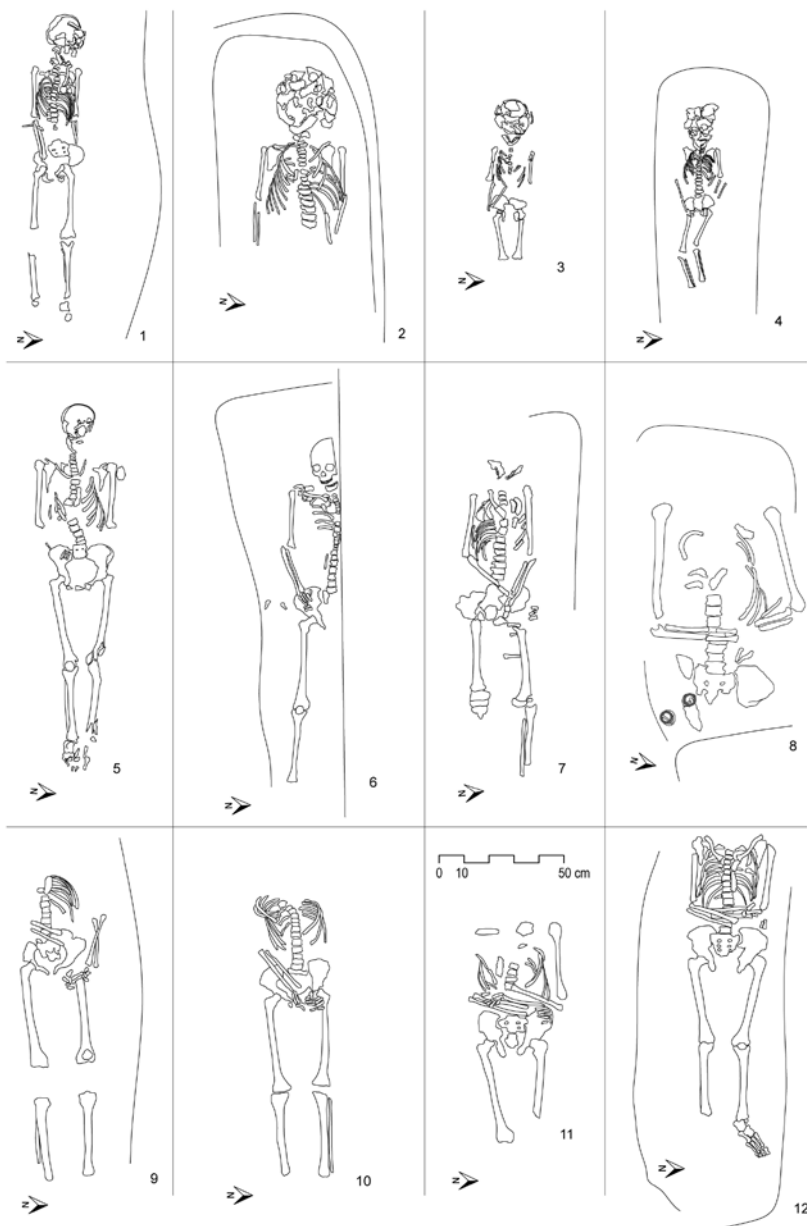

Tabla 5. 1: G 65 (SJ 136a); 2: G 66 (SJ 139); 3: G 67; 4: G 69 (SJ 149); 5: G 72; 6: G 75 (SJ 160); 7: G 78 (SJ 163); 8: G 79 (SJ 166, kat. br. 5-6); 9: G 81; 10: G 82; 11: G 83; 12: G 84 (SJ 182) (crtež: Ilija Cikač, 2018.; doradio: Robert Čimin, 2019.)

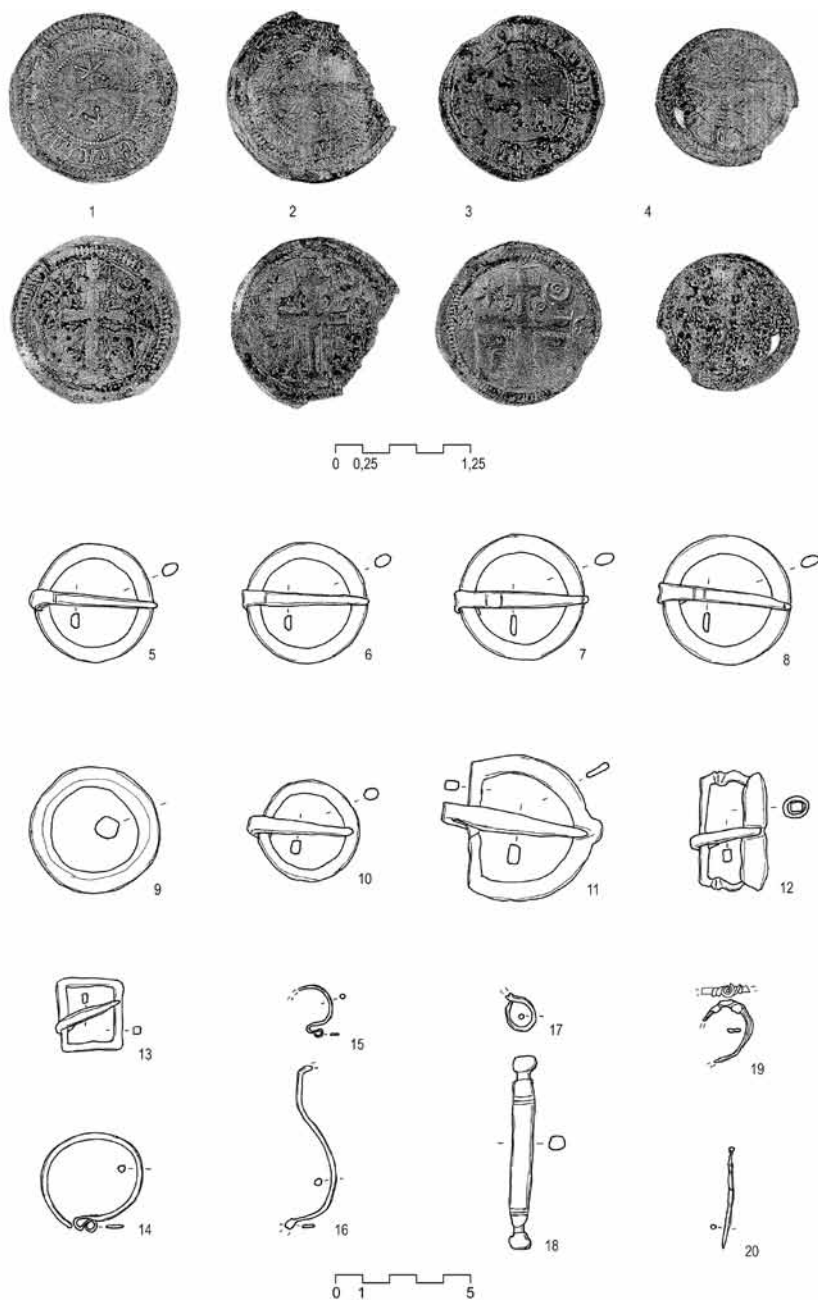

Tabla 6. 1-4: G 32; 5-6: G 79; 7-8: G 44; 9, 15: G 31; 10: G 25; 11: G 46; 12: G 19; 13: G 70; 14: G 10; 16-17: G 4; 18: G 75; 19-20: G 68 (snimio/crtež: R. Čimin, 2019.)

Katalog nalaza (Tabla 6.)

1. Srebrni novac, banovački denar. Kovan vjerojatno za vrijeme hercega Stjepana V. (1245. – 1260.) ili njegovih nasljednika. Avers: u središnjem medaljonu kuna okrenuta ulijevo između dvije zvijezde (gore i dolje) te s natpisom MONETA DUCIS P SCLAVONIA. Revers: patrijarhalni dvostruki križ sa siglami R R, iznad kojih se nalaze šestokraka zvijezda i polumjesec, a ispod križa dvije okrunjene glave okrenuta jedna prema drugoj. Kovanje, tamnija patina. Dimenzije: pr. 16 mm, tež. 1 g. Nalaz: SJ 89, G 32, PN 13.
2. Srebrni novac, banovački denar. Kovan vjerojatno za vrijeme hercega Stjepana V. (1245. – 1260.) ili njegovih nasljednika. Avers: u središnjem medaljonu kuna okrenuta ulijevo između dvije zvijezde (gore i dolje) te s natpisom MONETA DUCIS P SCLAVONIA. Revers: dvostruki križ sa siglami R R, iznad kojih se nalaze šestokraka zvijezda i polumjesec, a ispod križa dvije okrunjene glave okrenuta jedna prema drugoj. Kovanje, tamnija patina, nedostaje manji dio. Dimenzije: pr. 16 mm, tež. 1 g. Nalaz: SJ 89, G 32, PN 14.
3. Srebrni novac, banovački denar. Kovan za vrijeme bana Stjepana Gutkeleđa (1248. – 1260.) i hercega Stjepana (1246. – 1247.). Avers: u središnjem medaljonu kuna okrenuta ulijevo između dvije zvijezde (gore i dolje) te s natpisom MONETA REGIS P SCLAVONIA. Revers: dvostruki križ s ljiljanima na mjestu sigla, iznad kojih se nalaze šestokraka zvijezda i polumjesec s tri kružića, a ispod križa dvije okrunjene glave okrenute jedna prema drugoj. Kovanje, tamnija patina. Dimenzije: pr. 15 mm, tež. 0,93 g. Nalaz: SJ 89, G 32, PN 15.
4. Srebrni novac, banovački poludenar. Kovan za vrijeme hercega Kolomana (1237. – 1241.) ili hercega i bana Dioniza (1242. – 1245.). Avers: u središnjem medaljonu kuna okrenuta ulijevo između dvije zvijezde (gore i dolje) te s natpisom DUX SCLAVONIE. Revers: dvostruki križ s kružićima na mjestu sigla, iznad kojih se nalaze šestokraka zvijezda i polumjesec te po dva kružića, a ispod križa dvije okrunjene glave okrenute jedna prema drugoj. Kovanje, tamnija patina. Dimenzije: pr. 13 mm, tež. 0,62 g. Nalaz: SJ 89, G 32, PN 16.
5. Brončana kružna predica oblika s ovalnom alkom u presjeku. Pomični trn raskucan je na tijelu u četvrtasti presjek s odrezanim rubovima s gornje strane, previjen preko alke s jedne strane, a sužen prema vrhu, gdje prelazi preko nje. Hladno kovanje, zelena patina. Dimenzije: pr. 44 mm, š. alke 6 mm, d. trna 48 mm, š. trna 3 – 5 mm. Nalaz: SJ 166, G 79, PN 33.
6. Brončana kružna predica s ovalnom alkom u presjeku. Pomični trn raskucan je na tijelu u četvrtasti presjek s odrezanim rubovima s gornje strane, previjen preko alke s jedne strane, a sužen prema vrhu, gdje prelazi preko nje. Hladno kovanje, tamno zelena patina. Dimenzije: pr. 44 mm, š. alke 6 mm, d. trna 47 mm, š. trna 3 – 5 mm. Nalaz: SJ 166, G 79, PN 32.
7. Brončana kružna predica s ovalnom alkom u presjeku. Pomični trn raskucan je na tijelu u plitki kvadratični presjek, previjen preko alke s jedne strane, a sužen prema izvijenom vrhu, gdje prelazi preko nje. Hladno kovanje, tamno zelena do smeđa patina. Dimenzije: pr. 47 mm, š. alke 7 mm, d. trna 48 mm, š. trna 3 – 6 mm. Nalaz: SJ 109, G 44, PN 18.

8. Brončana kružna pređica s ovalnom alkom u presjeku. Pomični trn raskucan je na tijelu u plitki kvadratični presjek, previjen preko alke s jedne strane, a sužen prema izvijenom vrhu, gdje prelazi preko alke. Hladno kovanje, tamno zelena do zlatno-smeđa patina. Dimenzije: pr. 47 mm, š. alke 7 mm, d. trna 49 mm, š. trna 3 – 6 mm. Nalaz: SJ 109, G 44, PN 17.
9. Željezna kružna pređica sa središnjim hrptom izvana s poligonalnom alkom u presjeku. Kovanje, tamno smeđa boja. Dimenzije: pr. 47 mm, š. alke 7 mm. Nalaz: SJ 60, G 31, PN 11.
10. Željezna kružna pređica s kružnom alkom u presjeku. Trn kvadratičnog presjeka previjen preko alke s jedne strane, a blago sužen prema podvijenom vrhu do alke. Kovanje, tamno smeđa boja. Dimenzije: pr. 39 mm, š. alke 5 mm, d. trna 41 mm, š. trna 3 – 5 mm. Nalaz: SJ 66, G 25, PN 12.
11. Željezna pređica D-oblika s alkom raskucanog kvadratičnog presjeka. Trn kvadratičnog presjeka previjen preko alke s jedne strane, a s druge strane prelazi preko nje s vidljivim ulegnućem. Kovanje, tamno smeđa boja. Dimenzije: v. 54 mm, š. 49 mm, š. alke 7 mm, d. trna 52 mm, š. trna 4 – 8 mm. Nalaz: SJ 111, G 46, PN 19.
12. Željezna pređica četvrtastog profiliranog oblika s pomičnim kolutom za provlačenje pojasa. Alka u presjeku kvadratičnog presjeka. Trn kvadratičnog presjeka previjen preko alke s jedne strane, a s druge strane prelazi preko koluta s ulegnućem za trn. Kovanje, tamno smeđa boja. Dimenzije: v. 44 mm, š. 25 mm, š. alke 4 – 5 mm, d. trna 28 mm, š. trna 4 mm. Nalaz: SJ 56, G 19, PN 9.
13. Željezna manja pređica četvrtastog oblika. Alka kvadratičnog presjeka, kao i trn previjen preko alke s unutrašnje strane, sužen prema vrhu, gdje prelazi preko nje. Kovanje, tamnosmeđa boja. Dimenzije: v. 28 mm, š. 25 mm, d. trna 27 mm, š. trna 3 – 4 mm. Nalaz: SJ 152/153, G 70, PN 21.
14. Velika srebrna S-karičica rastvorenih krajeva od žice kružnog presjeka. Vrh je raskucan u petlju. Ručna izrada, tamno smeđa patina. Dimenzije: v. 36 mm, š. 40 mm, pr. 2 mm, š. petlje 7 mm. Nalaz: SJ 34, G 10, PN 6.
15. Ulomak male brončane S-karičice od žice kružnog presjeka. Vrh je raskucan u petlju. Ručna izrada, tamno zelena patina. Dimenzije: v. 20 mm, š. 12 mm, pr. 1 mm, š. petlje 2 – 3 mm. Nalaz: SJ 60, G 31, PN 3.
16. Ulomak velike brončane S-karičice rastvorenih krajeva od žice kružnog presjeka. Vrh je raskucan u petlju (slomljen). Ručna izrada, zelena patina. Dimenzije: v. 60 mm, pr. 2 mm, š. petlje 4 mm. Nalaz: SJ 19, G 4, PN 1.
17. Ulomak brončane alkice od žice kružnog presjeka. Vrh je slomljen. Ručna izrada, zelena patina. Dimenzije: v. 16 mm, š. 12 mm, pr. 1 mm. Nalaz: SJ 19, G 4, PN 2.
18. Koštana ukosnica valjkastog oblika s dva prstenasta vrha. Pri vrhu i dnu ukrašavanje s tri urezane kružnice. Obradena životinjska kost, oker-žuta boja. Dimenzije: v. 71 mm, š. 8 mm. Nalaz: SJ 159, G 75, PN 31.
19. Ulomak brončanog limenog prstena s alkom profiliranom iskucavanjem. Ukrašen na vrhu od žice s vegetabilnim motivom od dvostruke spirale. Ručna izrada, zelena patina. Dimenzije: v. 22 mm, š. 18 mm, š. tijela 3 mm. Nalaz: SJ 151, G 68, PN 23.
20. Brončana igla od žice kružnog presjeka. Vrh zašiljen, a glava kuglasta. Ručna izrada, zelena patina. Dimenzije: v. 37 mm, pr. 1 mm. Nalaz: SJ 151, G 68, PN 22.

Grob G 19 (tabla 2: 1; ▼140,562 mnv), ostaci muškog pokojnika srednjih godina, pronađen je u dvorani, ukopan vrlo plitko i nalazio se tik uz vanjsko lice sjevernog zida franjevačke crkve SJ 3. Nalazna situacija pokazuje kako je iznimno dobro očuvan, nema tragova presijecanja grobne rake ni kostura, stoga je njegov ukop uslijedio nakon izgradnje franjevačke crkve. To je vjerojatno začetak nastanka franjevačkog groblja, s obzirom na to da su u neposrednoj blizini istražena još dva groba koja bi se mogla pripisati istom vremenu, srednjoj fazi, a pokazuju identičnu orijentaciju. U navedenom se grobu u gornjem dijelu predjela trbuha nalazila mala željezna predica četvrtastog profiliranog oblika sa zadebljanjima i ulegnućem za trn na vanjskoj alci (tabla 6: 12). Takve su kopče u Europi prisutne u drugoj polovini 13. i tijekom čitavog 14. stoljeća (Whitehead 1996, No. 80), dok je u navedenom slučaju, s obzirom na okolnosti nalaza, vjerojatnije riječ o kraju prve trećine ili pak sredini 14. stoljeća.²¹ O grobu G 54 već je ranije rečeno, a tu je još grob G 43 (tabla 3: 2; ▼140,361 mnv) s ostacima starijeg muškarca pokopanog u sanduku SJ 107 i grob malog djeteta G 45 (tabla 3: 6; ▼140,372 mnv) pokopanog u sanduku SJ 88.

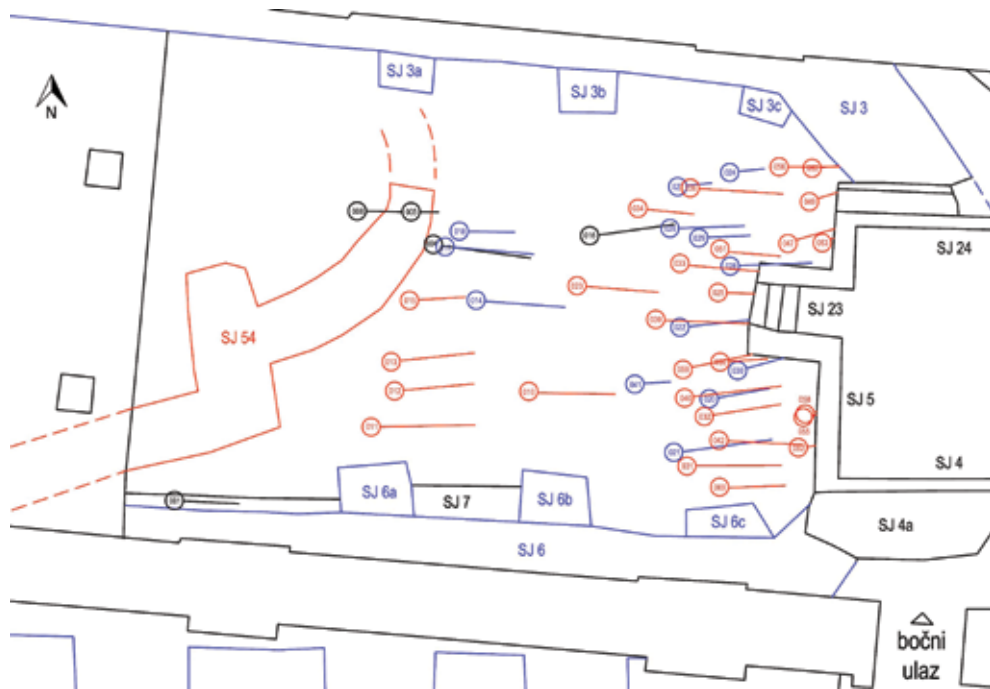
Za razliku od sjevernog zida franjevačke crkve gdje se pokojnici pokapaju između potpornjaka, oko južnog zida situacija nije takva. Između dvadeset grobova istraženih izvan crkve, samo jedan mogao se pripisati starijoj fazi (G 79), jedanaest njih pripada srednjoj fazi (G 66, G 69, G 72, G 73, G 75, G 77, G 78, G 81, G 82, G 83, G 84), a sedam njih mlađoj fazi (G 65, G 67, G 68, G 70, G 71, G 74, G 76). Najstariji grob G 79 (tabla 5: 8; slika 10: 6; ▼139,243 mnv) uspoređan je s južnim zidom romaničke crkve i u donjem dijelu tijela presječen je ukopom groba G 75, dok mu je predio lubanje poremećen ukopnim rovom za temelj potpornjaka SJ 145. Samim time, grob je datiran prije franjevačke crkve, odnosno u stariju fazu pokapanja. Kao potvrda tome nalaze se par brončanih predica (tabla 6: 5-6) pronađenih *in situ* na desnoj zdjelici, a koje su izgledom i izradom istovjetne kao gore opisane kod groba G 44, pa bi ga trebalo datirati najkasnije oko sredine 13. stoljeća. Zanimljivo je kako su oba para brončanih predica evidentirana kod muškaraca starijih od četrdeset godina, što bi moglo označavati i određeni statusni oblik pravila odijevanja u zajednici. Valja napomenuti i kako je prvi bio pokopan izvan crkve, a posljednji u jedini evidentirani grob starije faze unutar broda romaničke crkve. Pred zapadnim pročeljem današnje i franjevačke crkve nalaze se dva groba, među kojima je grob G 75 (tabla 5: 6; ▼139,123 mnv) presjekao spomenuti grob starije faze, a grob G 84 (tabla 5: 12; ▼139,458 mnv) nalazio se po sredini glavnog ulaza u crkvu ravnomjerno udaljen od bočnih potpornjaka SJ 145 i SJ 191. U grobu G 75 pronađena je koštana ukosnica (tabla

21 U istom se grobu nalazila još jedna kopča ili predica (PN 10), smještena na lijevoj zdjelici, koja se nije uspjela očuvati i nepoznat joj je oblik.

6: 18), valjkastog oblika s dva prstenasta vrha, koja se datira u drugu polovinu 16. stoljeća analogijom s istima pronađenim na mađarskoj utvrdi Bajcsa (Kovács 2002, 126, kat. br. 57-58), a sličan nalaz imamo i na kaštelu u Konjščini (Horvat & Filipec 2001, T. III:). Na uskom dijelu iskopa južno od crkve između zidova potpornjaka nije evidentiran nijedan grob, što bi s dubljim temeljima crkve (negoli na sjeveru) moglo značiti da je pri gradnji franjevačke crkve iskopana veća površina kojom su grobovi starije faze negirani. Razvidno je i kako se grobovi srednje faze kopaju na udaljenosti od 0,50 m od južne linije tri potpornjaka (SJ 141 – SJ 143), što navodi na činjenicu o tadašnjem postojanju ograde uz potpornjake, čime su se pokapanja vršila južnije od nje. Svi oni slijede pravilnu orijentaciju crkve, a kako u njima nije bilo nikakvih databilnih grobnih nalaza, tako je determinacija određena prema stratigrafiji i sastavu zapune grobova, među kojima su isključivo grobovi srednje i mlađe faze, često ukopani u pjeskovite slojeve 150 ili 151 u kojima nije bilo moguće dokumentirati grobnu raku. U tom smislu valja reći kako se u slučajevima njezina prepoznavanja u mlađim zapunama grobova redovito nalazila tamnija smeđa boja zemlje s više primjesa šute, žbuke i usitnjene opeke, dok su zapune grobova srednje faze čišće svijetlosmeđe do sivosmeđe zemlje. U oba su horizonta zastupljeni muškarci, žene i djeca, tako da su dvije žene u srednjoj fazi, šest je muškaraca, a čak osam grobova pripada djeci, što pokazuje njihovu veliku smrtnost krajem srednjega i početkom novoga vijeka. Uz prvi potpornjak na njegovu vanjskom rubu smjera I – Z prigraden je uži zid SJ 140 građen opekom većeg formata (33 x 15 x 9 cm), vezan slabim vezivom, a koji je zatvarao bočnu kapelu novovjekovnog razdoblja.²² Unutar tog objekta nalazila se zidana grobnica SJ 155 (▼ 138,59 m²; duž. 1,90 m i šir. 0,57 m), pravokutna tlocrta, izgrađena od jednog reda opeke s pokrovom, a sve vezano vrlo slabim vezivom. U grobnici je pronađen iznimno loše očuvan grobni kostur muškarca nepoznate starosti koji je nosio misno ruho s krunicom od bronce i staklene paste (PN 28) kakve su u Čazmi datirane u 17. i 18. stoljeće (Azinović Bebek 2009). Moguće je da je riječ o donatoru nove crkve koja je podignuta do 1657. godine, a grobnica je postavljena neposredno do novootvorenog bočnog ulaza u crkvu. Iz tog je vremena vrlo vjerojatno i grob G 68, koji se nalazi odmah do te grobnice s južne strane, a sadržavao je zanimljive brončane nalaze limenog prstena i igle (tabla 6: 19-20) koji se ne mogu datirati prije 17. stoljeća.

Najviše je grobova svih triju faza pokapanja istraženo upravo unutar crkve, pa je i situacija tu nešto kompliciranija (slika 11). Novovjekovnih grobova pronađeno je

²² Bio je širine 0,58 m, istražen u dužini od 2,99 m, a kako se nastavljao pod istočni profil iskopa, nije mu dokumentirana ukupna dužina, no s obzirom na cjelovito istraženu grobnicu, razvidno je kako je prije dovratnika bočnog ulaza zatvarao prostor.

Slika 11. Detaljan tlocrt unutrašnjosti crkve s građevinskim fazama i horizontima ukapanja groblja: crveno – 1. horizont (11. – 13. stoljeće), plavo – 2. horizont (14. – 16. stoljeće), crno – 3. horizont (17. – 19. stoljeće). Izvan mjerila (crtež: Robert Čimin, 2016.)

tek šest, zatim 14 grobova pripada srednjoj fazi i 26 grobova starijoj fazi. Najmlađi grobovi bili su ukopani u sloj poremećenih podova i podnica SJ 2, pun građevinske šute i recentnih iskopa za razne vodove. Tu su istraženi oni pokojnici koji nisu pokopani u kriptu, bilo svećenici za koje tamo više nije bilo mjesta, bilo donatori crkve. Redom su to muškarci starije životne dobi: G 1 (▼140,129 mnv), G 8 (▼140,070 mnv), G 16 (▼139,763 mnv; tabla 1: 5), dok za tri groba nije bilo moguće odrediti spol pokojnika (G 4, G 5, G 7). Pretpostavlja se da je u grobu G 7 (▼140,102 mnv) bio pokopan muškarac radi vrlo dobro očuvane tkanene trake izvezene zlatnim nitima (PN 4), dok je grob G 4 (▼140,193 mnv) u zapuni grobne rake SJ 18 / (19) sadržavao ulomak velike brončane S-karičice rastvorenih krajeva i jednu alkicu u sekundarnom položaju.

Srednjoj fazi pripadaju tri groba smještena po dijagonali prvih dvaju parova službe svoda: G 14 (▼139,793 mnv), G 17 (▼139,913 mnv; tabla 1: 6) i G 18 (▼139,441 mnv), a jedanaest grobova iskopano je neposredno do novovjekovne kripote, koja ih je djelomično presložila, na zaključnom dijelu svetišta franjevačke crkve. Je li tu riječ isključivo o članovima vjerske zajednice ili postoje pokopi

nakon odlaska franjevacu u vrijeme protestanata na prijelazu iz 16. u 17. stoljeće, teško je reći. Spomenuta nalazna situacija s prebačenom zdravicom u jugozapadnom dijelu istraženog dijela unutrašnjosti crkve sv. Nikole važna je i za dataciju grobova koji su tu relativno mlađi od franjevačke crkve, o čemu nešto kasnije. Prvi grob ispod prebačene zdrave zemlje jest grob G 10 (▼139,637 mnv; tabla 1: 1) koji se nalazio ukopan u neobično veliku ovalnu grobnu raku SJ 34/(35). U zapuni je pronađena srebrna S-karičica većih dimenzija s vrhom raskucanim u petlju (tabla 6: 14). Radi se o nakitu koji je često korišten od 10. pa do 13. stoljeća (ponegdje i kasnije), a o njegovim tipologijama i databilnosti raspravljali su mnogi hrvatski i europski arheolozi s različitim stajalištima.²³ Ponekad se predlagala tipologija na temelju njihovih dimenzija, gdje bi starije bile manjeg formata, a mlađe karičice većih dimenzija; ili obratno, o čemu je lijep pregled dao Krešimir Filipec u kontekstu obrade brojnih nalaza na đakovačkom župnom groblju (Filipec 2012, 111-121). Tamo su čitavo vrijeme pokapanja podjednako u uporabi manje i veće karičice, nose ih žene svih dobi, a način nošenja (kao naučnica, upletene u kosu ili traku) odraz je trenutne mode. U ovom slučaju S-karičica je izvan konteksta u zapuni groba s ostacima pokojnika muškarca, što znači kako je starija od samog kopanja tog groba, ali neznatno. Razlog takvog zaključivanja jest horizontalna stratigrafija oko groba, gdje on nije presjekao drugi grob, ispod njega se ne nalazi nikakav drugi ukop, nad njim je bila prebačena zdravica s početka 14. stoljeća, a iskopan je sam na prostoru između svetišta romaničke crkve i istočnijeg prostora s velikim brojem grobova starije faze. Četiri groba iskopana su između groba G 10 i svetišta romaničke crkve, a to su: G 11 (▼139,906 mnv; tabla 1: 2), G 12 (▼139,886 mnv), G 13 (▼139,854 mnv; tabla 1: 3) i G 15 (▼139,967 mnv; tabla 1: 4). Tu se možda može govoriti i o starijoj fazi groblja na redove ako se usporede s krajem I. faze đakovačkog groblja (druga polovina 11. stoljeća) jer izostaju preslojavanja, grobni su nalazi rijetki, pokopi plitki i gusto poredani jedan do drugoga, a grobne rake (ili sanduci) uski i pravokutnog oblika blago zaobljenih uglova (Filipec 2012, 210-211). Pretpostavka je kako se tu može raditi o prostoru pokapanja određenog roda u zajednici, koji ga je odabrao prije ili, vjerojatnije, tek nakon gradnje romaničke crkve.

Najveći dio grobova srednje i starije faze unutar crkve nalazio se neposredno pred ulazom u novovjekovnu kriptu. Uza sve ranije navedeno oko groba G 10 i prebačene zdravice, potrebno je reći kako je taj dio crkve istražen do geološki sterilne zemlje, a gdje također postoji još nekoliko databilnih elemenata: jedan

²³ Jedno od ključnih djela na području Hrvatske za to razdoblje svakako je ono Vladimira Sokola pod nazivom *Hrvatska srednjovjekovna arheološka baština*, autorova doradena doktorska disertacija, s iznesenom tipologijom takvog nakita od kraja 8. pa do kraja 13. stoljeća (Sokol 2019).

element jest preslojavanje grobova zidom SJ 5 i stepeništem SJ 23 na ulazu u novovjekovnu kriptu, drugi je element preslojavanje dijela grobova zidom franjevačke crkve SJ 3, treći je preslojavanje dijela grobova zidom franjevačke crkve SJ 6, četvrti je nalaz kružne pređice i S-karičice u zapuni groba G 31 (tabla 6: 9 i 15) i *in situ* u grobu G 25 (tabla 6: 10), peti je nalaz novca (tabla 6: 1-4) *in situ* u grobu G 32, šesti je polaganje opeke iz starije faze uz lubanju, a kao sedmi element tu je rezultat radiokarbonske analize uzorka kostura u grobu G 41 (tablica 3: 19). Kad se sve navedeno, uz terensku horizontalno-vertikalnu stratigrafiju, uzelo u obzir, bilo je moguće razlučiti grobove srednje i starije faze pokapanja u vrlo gustom rasporedu. Tako je srednjoj fazi pripisano sljedećih deset grobova: G 20, G 21, G 22, G 24, G 26, G 27, G 28, G 29, G 30, G 31, G 32 i G 41, dok su starijoj fazi pripisana 22 groba: G 9, G 23, G 25, G 33, G 34, G 36, G 39, G 40, G 42, G 47, G 49, G 50, G 51, G 52, G 53, G 55, G 56, G 58, G 59 i G 60. Prvi element tiče se datiranja triju grobova u srednju fazu i pet grobova u stariju fazu uz preslojavanje stepeništa SJ 23, dok su šest grobova koje je preslojio zid SJ 5 po svojoj logici preslojili i zidovi franjevačke crkve SJ 6 (G 52, G 55 i G 58) i SJ 3 (G 47, G 49 i G 53). Iako to nije bilo moguće terenski dokumentirati zbog toga što je zid SJ 5 preslojio dobar dio apsida franjevačke crkve, istočni dijelovi tih grobova prelazili bi zamišljenu liniju unutrašnjeg začeljnog zida apsida i tako bili preslojeni kao što nam pokazuje drugi element u slučaju jasno prepoznatog preslojavanja zidom SJ 3 grobova G 56 (▼139,044 mnv; tabla 4: 7; slika 10: 5) i G 60 (▼138,698 mnv; tabla 4: 10) ili pak treći element u preslojavanju zidom SJ 6 groba G 9 (▼139,344 mnv). To znači da prva tri elementa preslojava navedenih devet grobova, koji time pripadaju starijoj fazi pokapanja, s obzirom na to da su relativno stariji od izgradnje franjevačke crkve. O kružnim pređicama i njihovom datiranju već je bilo riječi uz grobove G 44 i G 79 te ih je svakako potrebno datirati u stariju fazu jer se mogu protegnuti najkasnije do početka 14. stoljeća. Kod groba G 31 (▼139,597 mnv; tabla 2: 3) pronađene su manja željezna kružna pređica (tabla 6: 9) te mala brončana S-karičica (tabla 6: 15) koje bi odgovarale širem 13. stoljeću, osobito jer je stratigrafski istovremen grobu G 32 koji je apsolutno datiran novcem (slika 10: 1). Kod groba G 25 (▼139,591 mnv; tabla 2: 5) riječ je o nalažu *in situ* te bi željezna kružna pređica datirala u 12. ili najkasnije 13. stoljeće. U grobu G 32 (▼139,534 mnv; tabla 2: 7) pokopana je mlada žena položena u sanduku SJ 89a u grobnu raku SJ 89/(90). Iza glave je pronađena opeka manjeg formata, koja je mogla biti položena nad sandukom ili iza njega, identična onima u suhozidnom temeljenju romaničke crkve, kao i četiri primjerka novca *in situ* uz lijevu potkoljenicu. Dva srebrna banovačka denara (tabla 6: 1-2) kovana su za vrijeme hercega Stjepana V. (1245. – 1260.), s prikazom kune između dvije

zvijezde i natpisom MONETA DUCIS P SCLAVONIA na aversu te patrijarhalnim dvostrukim križem sa siglami R R, zvijezdom i polumjesecom, odnosno dvije okrunjene glave okrenute jedna prema drugoj na reversu. Treći srebrni denar (tabla 6: 3) kovan je za vrijeme bana Stjepana Gutkeleda (1248. – 1260.) i hercega Stjepana (1246. – 1247.) te uz sličan prikaz nosi natpis MONETA REGIS P SCLAVONIA, dok je četvrti srebrni poludenar kovan za vrijeme hercega Kolomana (1237. – 1241.) ili hercega i bana Dioniza (1242. – 1245.), a kao najstariji primjerak nosi natpis DUX SCLAVONIE. Prema navedenom je razvidno kako bi se prema najmlađem primjerku novca grob G 32 datirao u sredinu 13. stoljeća, odnosno najkasnije oko 1260. godine. Sva tri tipa novca nalaze se u velikoj ostavi ili skupnom nalazu 370 primjeraka novca iz Ruda kod Samobora otkrivenom 1910. godine (Mirnik 1992, 188-197, tab. 3-10A), dok se pojedinačno primjerci jednog od tri tipa novca iz Sv. Nikole pronalaze na velikom broju istovremenih groblja kontinentalne Hrvatske. Zanimljiv je slučaj polaganja opeke uz lubanju, kakav je evidentiran i kod groba G 36 (▼139,269 mnv; tabla 3: 1), shodno čemu ga se može slično datirati, a sasvim sigurno pripada vremenu 12. ili 13. stoljeća. Jedinom radiokarbonskom analizom dolazi se do sedmog databilnog elementa ove skupine grobova pri čemu je sredovječna žena u grobu G 42 (▼139,178 mnv; tabla 3: 4; slika 10: 2) analizom uzorka njezina kostura radiokarbonskim putem apsolutno datirana na prijelaz iz 11. u 12. stoljeće.²⁴ Kako je taj grob preslojio grob G 52, s kojim su istovremeni grobovi G 55 i G 58, dalo bi se zaključiti kako je starija faza groblja nepobitno započela negdje tijekom 11. stoljeća.

6. Kontekstualizacija rezultata provedenih istraživanja

Na lokalitetu sv. Nikola u Koprivnici evidentirane su tri glavne građevinske faze, odnosno sakralni objekti iz vremena romanike, gotike i kasne renesanse, čemu odgovaraju i horizonti groblja s pokapanjem pokojnika između 11. i prve polovine 18. stoljeća. Do provedenih arheoloških iskopavanja informacije o prvim stoljećima Koprivnice bile su vrlo šture, a potpuna nepoznanica bila je postojanje romaničke crkve na mjestu današnje crkve sv. Nikole i groblja, koje je vrlo vjerojatno i starijeg postanka.

Razdoblje romanike u graditeljskom smislu do sada se donekle drugačije promatralo u kontinentalnom dijelu Hrvatske negoli primjerice u njezinim južnim

²⁴ Radiokarbonska analiza koštanog uzorka provedena je u laboratoriju CHRONO Centre, Queens University, Belfast, Sjeverna Irska pod oznakom UABA-41696. Mjerenja su sljedeća: 1 Sigma (cal AD) 1045 - 1094 (0.585), 1120 - 1141 (0.233), 1047 - 1162 (0.182) i 2 Sigma (cal AD) 1033 - 1188 (1.000). Kalibrirani datum dobiven je korištenjem aplikacije CalPal Online Online (izvor: www.calpal-online.de/): 911 +/- 27 BP te Cal AD 1104 +/- 49.

predjelima. Čini se kako je glavni razlog tome vrsta korištenog građevinskog materijala s obzirom na to da je na jugu već od kasne antike i predromanike bila uobičajena uporaba kamena, za razliku od sjevera, gdje je kamen bio uporabljiv tek na objektima u blizini (rijetkih) ležišta kamena, dok je većinom u početku bilo korišteno drvo, nešto kasnije opeka. Osim toga, i sama središta prve hrvatske države nalaze se upravo u priobalnom području Dalmacije i Primorja, nastala na temelju kasnoantičke i bizantske urbane ostavštine. To su ujedno i glavni razlozi daleko manjeg broja sakralnih objekata iz vremena predromanike ili rane romanike u kontinentalnoj Hrvatskoj, koje su nerijetko preslojili mlađi sakralni objekti. Kao jedan od izuzetnih primjeraka predromaničkog sakralnog graditeljstva na sjeveru tako se ističe drvena crkva u Loboru datirana u vrijeme kristijanizacije početkom 9. stoljeća, srušena na prijelazu iz 10. u 11. stoljeće (Filipec 2010), a uz koju je nekoliko desetljeća kasnije podignuta predromanička zidana crkva, koju su potom preslojili objekti romaničke, gotičke i barokne faze (Filipec 2008). Iz vremena 11. – 13. stoljeća postoji nekoliko značajnih sakralnih objekata u važnim crkvenim središtima, poput recimo Zagreba i Čazme, koji u prvom redu svjedoče o ugarskoj prisutnosti južno od rijeke Drave i kao takvi su u određenom stupnju izvornosti održani do danas. Veliku ulogu u bilježenju sakralnih objekata tog vremena dala je Anđela Horvat, koja je na velikom prostoru od Like i Gorskog kotara pa prema Hrvatskom zagorju i Slavoniji determinirala čak 80 lokacija s romaničkim karakteristikama (Horvat 1985, 88-89). Danas se to čini iznimno velik broj, upravo zbog slabe očuvanosti, a njezin je rad temeljen na metodologiji istraživanja Marijana Zadnikara u Sloveniji koji je vrlo detaljno razvio tamošnju tipološku klasifikaciju romaničkih sakralnih objekata (Zadnikar 1982). Anđela Horvat usporedila je slovenske sakralne objekte s objektima u kontinentalnoj Hrvatskoj, pri čemu je najveće analogije pronalazila među jednobrodnim longitudinalnim crkvama koje mogu imati polukružnu apsidu ili pravokutni prezbiterij.²⁵ Među 50-ak tlocrtnih osnova romaničkih sakralnih objekata (od 80 ukupno) razvidno je kako one mnogo češće posežu za polukružnim zaključkom svođenog svetišta, kao i u Sloveniji (Zadnikar 1982, 123, 209; Potočnik 2012). Ipak, najbliži nalazi romaničkog sakralnog graditeljstva pronalaze se na samo četrdesetak

25 Pojedini primjeri romaničkih sakralnih objekata na kontinentu (samostanskih i župnih crkvi te kapela) znali su biti zasebno obrađivani, poput crkvi sv. Marije i sv. Marka u Zagrebu (Horvat 1939; Horvat 1981), samostana i crkve sv. Mihovila u Rudinama u požeškoj kotlini (Horvat 1962; Mohorovičić 1964), crkve sv. Marije Magdalene u Čazmi (Horvat 1975), crkve Rođenja Presvete Bogorodice u Koprivnici (Papić 2011), crkve sv. Martina u Sv. Martinu kod Našica (Dobronić 2002, 101-102), crkve sv. Martina u Lovčiću (Ivanušec & Perković 2011), crkve sv. Marka u Vinici (Goss & Jukić 2008) i crkve *Uznesenja Marijina u Glogovnici* (Paloška 2010).

kilometara zapadno prema Kalniku, kada su prilikom ograničenih zaštitnih arheoloških iskopavanja u sklopu obnove i drenažnih radova oko crkvi *Uznesenja Marijina u Glogovnici* 1998. i 1999. godine te sv. Andrije u Kamešnici 2003. godine evidentirani ostaci polukružnih apsida romaničkih crkvi (Homen 2000; Okroša Rožić 2003). Potonja crkva u načinu gradnje djelomice odgovara koprivničkom primjeru, odnosno temelj u visini od 0,80 m sastavljen je od lomljenog kamena povezanog zemljom. Apsida svetišta bila je širine 3,80 m i dubine od oko 3,50 m, dok je južni zid lađe bilo moguće popratiti u dužini od 6,80 m do mjesta ramena gotičke crkve (Okroša Rožić 2003, 80, sl. 3-4). Kako je svetište gotičke crkve u istočnom dijelu preslajilo romaničku crkvu do početka njezine apsida i trijumfalnog luka, ujedno preuzevši širinu romaničke lađe kao širinu svojeg svetišta, tako je lako moguće da se pročeljni ili zapadni zid lađe romaničke crkve nalazio na liniji razgraničenja svetišta i lađe gotičke crkve. To bi značilo kako je romanička crkva bila vanjskih dimenzija do 12 m dužine i 7 m širine. Za razliku od nje, kod koprivničke crkve dolazi se do gotovo dvostruko većih dimenzija, jer je 23 m dužine i oko 12,5 m širine, a na njezinu je pročelju dodatno stajao i ulazni portik dimenzija 4 x 4,5 m. U koprivničkom slučaju izgleda da je nadzemni dio bio u potpunosti građen od drva, što bi moglo vrijediti i za primjer romaničke crkve u Kamešnici. Kod obje je crkve polukružno svetište naglašeno stopom trijumfalnog luka, što nije čest element na romaničkim crkvama, čime bi se moglo govoriti o određenoj arhitektonskoj posebnosti ili zajedničkom graditeljskom krugu. Crkva u Kamešnici povezuje se s izgradnjom u vrijeme kralja Andrije II. 1222. godine, kada on posjed Kamešnicu (*Kemesnica sub Keymuk*) daruje banu Ohuzu (CD, 3, 1222., 175). Lana Okroša Rožić pretpostavlja da je vjerojatnije ta crkva podignuta ranije tijekom 12. stoljeća (Okroša Rožić 2003, 80-81), a da je ista bila sredstvo nagrade pri spomenutom darivanju kao dio posjeda Zagrebačke biskupije koji se navode 1193. godine (CD, 2, 1193., 225) i 1201. godine (CD, 3, 1201., 8).

Na generalnom kapitulu u Rimu održanom 1239. godine ujedinjene su Ugarska i Ostrogonska provincija u jedinstvenu Provinciju Ugarskoga Kraljevstva (*provincia regni Hungariae*) koja je od 1260. godine bila organizirana u sedam kustodija s dvadeset i pet franjevačkih samostana. Među njima je koprivnički samostan spadao pod Pečušku kustodiju, zajedno s Varaždinom, Segesdom i Pečuhom i kasnije osnovanim samostanima u Semenju, Ludbregu, Falkošu, Kaniži i Ormožu; dok su u Zagrebačku kustodiju spadali samostan u Zagrebu te oni u Virovitici, Našicama, Požegi, Kostajnici i Kloštru Podravskom (Belaj 1992, 18-19). U tom smislu važno je napomenuti kada su pojedini osnovani, oni vezani uz prostor Gornje Komarnice i na obodima njezinih granica. Među prvima je osnovan samostan u Zagrebu oko 1220. godine, za vrijeme drugoga

franjevačkog poslanstva u sjevernu Hrvatsku, zatim su za vladavine hrvatsko-ugarskog kralja Bele IV. osnovani samostani u Varaždinu i Virovitici najkasnije do 1270. godine, potom su osnovani u Koprivnici 1290. ili 1292. godine i Gorbonoku 1294. godine za vladavine hrvatsko-ugarskog kralja Andrije III. (1290. – 1301.), a u Ludbregu se pojavljuje tek 1373. godine (Hoško 1987, 119; Tolić 2015, 245-248).

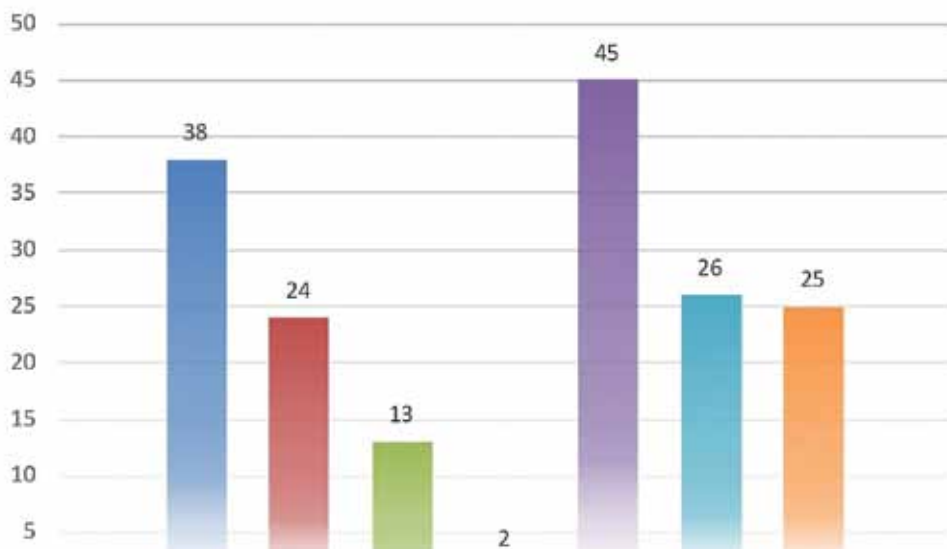
Franjevci dolaskom u Koprivnicu oko 1290. godine dobivaju postojeću romaničku crkvu sv. Nikole na korištenje, mijenjaju joj u nekom trenutku titulara (Blažena Djevica Marija) i do oko 1321. godine podižu svoju novu crkvu i potom samostan. Ta je crkva bila tipičnog jednobrodnog longitudinalnog dvoranskog tipa kao „najjednostavniji doživljaj prostora, sažetak je ideje prostora i volumena, gdje lađa i svetište čine jedan volumen u smislu širine i visine, u gotici zaključen poligonalno“ i gdje je brod (lađa) svođen tabulatom, a svetište je bilo svođeno križno-rebrastim svodom (Vukičević-Samaržija 1986b, 29). Poligonalni zaključak svetišta s potpornjacima karakteristika je Europe u 13. i 14. stoljeću, tako i franjevačkih samostanskih crkvi koje slijede istu tipologiju, primjerice u Slavoniji: Kobaš, Požega, Vinkovci, Osijek, Šarengrad, Lučica, Ilok i Našice (Vukičević-Samaržija 1986b, 31) te Zagorju: Očura, Kuzminec, Belec, Knežinec, Lobar, Maruševac (Vukičević-Samaržija 1993, 47-48). Može se s određenom sigurnošću govoriti o vanjskim dimenzijama gotičke crkve, gdje je ukupna dužina s potpornjacima iznosila oko 31 m dužine i 22 m širine, dok je unutrašnjost bila 17 m dužine i 8 m širine. Unutrašnjost je podijeljena na dva podjednaka četverokutna prostora pri čemu je svetište od lađe odvojeno prvim službama (SJ 3a i SJ 6a) gdje se nalazio trijumfalni luk i linija razgraničenja svođenja (ravni tabulat i križno rebrasti svod). Sve to podsjeća na francuski pojam dvoranske crkve s uzorom u katedralama (npr. Pečuh) kakve su tijekom 14. i 15. stoljeća u kontinentalnoj Hrvatskoj iznimno rijetke (Osijek, Lučica, Ilok) u odnosu na dvoprostorne crkve s višom i širom lađom te nižim i užim svetištem, međusobno izvana odvojeni ramenom i trijumfalnim lukom u unutrašnjosti. Zanimljiva je usporedba s crkvom franjevačkog samostana u Iloku podignutom sredinom 14. stoljeća (Vukičević-Samaržija 1986b, 107, sl. 98), koja je u unutrašnjosti bila širine 7,20 m i 21 m dužine, tlocrtnim karakteristikama mnogo bliža koprivničkoj negoli primjerice zagrebačka samostanska crkva izgrađena već u drugoj polovini 13. stoljeća s odvojenim dugim korskim svetištem (Mirković 1987, 122, sl. 5). Južnohrvatske ili dalmatinske samostanske crkve sličnih tlocrtnih oblika i dimenzija nalaze se u Bribiru na crkvi sv. Marije (Laszlo Klemar 2016, 93). Ni kod jedne samostanske crkve u kontinentalnoj Hrvatskoj nije zabilježen razmještaj dva križna potpornjaka na rubu pročelja i početku bočnog zida u odnosu na uobičajenu postavljanja jednog ugaonog potpornjaka, što pokazuje određenu posebnost tog

sakralnog objekta. Vjerojatno je da je takvo temeljenje s ukupno četrnaest masivnih potpornjaka (dva pročelna, po četiri na svakoj bočnoj strani i četiri na apsidi) bilo posljedica nestabilne pjeskovite podloge.

Koliko je bila kvalitetna gradnja franjevačke crkve, pokazuje činjenica kako je nova crkva 1657. godine podignuta na njiženim temeljima dubine od preko 2 m i pri čemu su u potpunosti iskorišteni pročeljni zapadni te bočni južni i sjeverni zid za lađu novovjekovne crkve; dok se potpuno nova gradnja ticala tek svetišta. Tako je i posljednja (i današnja) crkva na tom prostoru podignuta kao jednobrodna longitudinalna građevina s četvrtasto zaključenim svetištem, odvojenim od lađe naglašenim trijumfalnim lukom čije su baze također nasjele na potpornjake apside franjevačke crkve.

Kad se govori o horizontima kopanja groblja, tada bi se mlađoj fazi ili 3. horizontu moglo pripisati 13 grobova (16,89 %), srednjoj fazi ili 2. horizontu 24 grobova (31,17%), starijoj fazi ili 1. horizontu čak 38 grobova (49,35%), dok dva groba (2,59%) nije bilo moguće odrediti. To pokazuje kako se u razdoblju ranoga novoga vijeka oko ili unutar crkve sv. Nikole pokapalo iznimno rijetko, gdje je razvidno kako je unutar crkve pokopano više starijih muškaraca koji bi mogli biti svećenici ili donatori, dok se izvan crkve (s južne strane) nalazi tek grob G 68 u zidanoj grobnici, a preostali se dio odnosi na više pokopa male djece i nekoliko žena. Razdoblje kasnoga srednjega vijeka, od početka 14. pa do sredine 16. stoljeća vrijeme je kada se sa sjeverne i zapadne strane franjevačke crkve pokapaju članovi redovničke zajednice i tu se radi mahom o muškarcima; s južne strane crkve vjerojatno se formiralo manje groblje odvojeno ogradom, a unutar crkve postoje dvije grupacije pokopa: prva na sredini crkve i druga u zaključnom dijelu njenog svetišta. U tom se horizontu nalaze i grobovi koji su iskopani nakon odlaska franjevaca iz Koprivnice sredinom 16. stoljeća, a nastali su prije podizanja današnje crkve sredinom 17. stoljeća. Najstariji grobovi ujedno su i najzastupljeniji pri čemu čine polovinu svih istraženih grobova; razlog tome jesu nešto dublji ukopi, ali možda i veći priljev stanovništva u Koprivnicu u razdoblju 11. – 13. stoljeća. Svi su izuzev jednoga (G 79) evidentirani izvan romaničke crkve, najčešće prate njezinu od sjevera odmaknutu orijentaciju, a nalazili su se sjeverno od njezina broda i istočno od svetišta. Kako su pritom oni bliži svetištu pokopani plitko, a oni istočnije znatno dublje, vjeruje se kako je to definirala tadašnja konfiguracija terena, gdje bi se crkva nalazila na tadašnjem vrhu pjeskovitog brežuljka (danas nevidljiv u prostoru), dok bi se groblje manjim dijelom formiralo na gornjoj zaravni i više na njegovim padinama. Početak padine prema istoku mogao je biti na liniji grobova G 10 i G 23, gdje u tom horizontu izostaje višeslojno pokapanje, a riječ je o vrlo bliskom

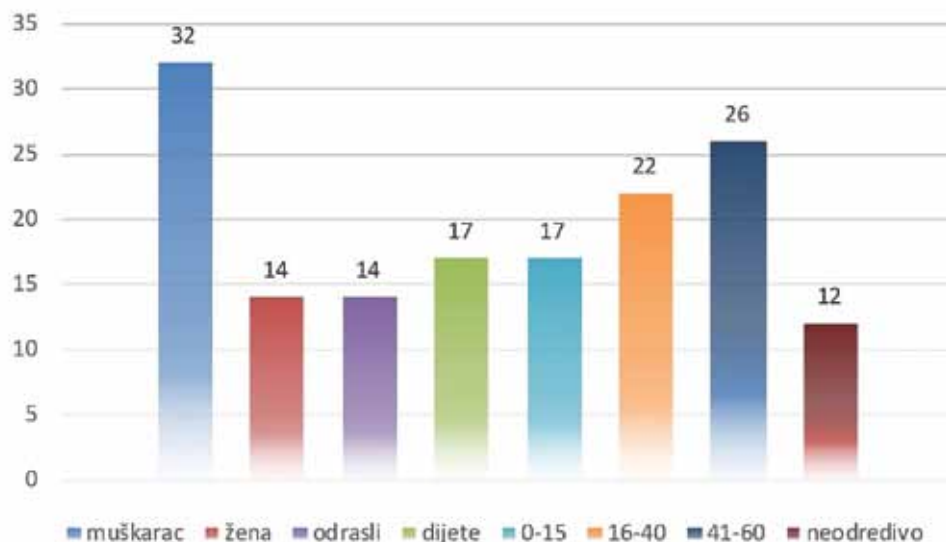
prostoru svetišta romaničke crkve. Gradnja velike franjevačke crkve zasigurno pripremnim radovima nivelira okolni prostor, s obzirom na to da se prostor crkve širi prema istoku, a na južnom se dijelu gradnjom masivnih potpornjaka vjerojatno negirao dio postojećeg romaničkog groblja. S vanjske strane današnje crkve grobovi su bili ukopani vrlo plitko, ponegdje tek nekih 15 cm, što je odraz intervencije pri rušenju renesansnih bedema i nivelaciji prostora za potrebe nastanka gradskog parka u drugoj polovini 19. stoljeća, pa je i prilikom toga vrlo vjerojatno dio tog groblja negiran.

Grafikon 2. Podjela groblja prema horizontima ukapanja te zastupljenost grobne rake, sanduka i presjecanja (izradio: Robert Čimin, 2020.)

Spolno-dobna distribucija kosturnih ostataka na istraženom dijelu groblja može nam pružiti sljedeću sliku (grafikon 2): muškarci 32 (41,56%), žene 14 (18,18%), odrasli čiji spol nije bilo moguće utvrditi 14 (18,18%) i djeca do 15 godina starosti 17 (22,08%); a gdje su među odraslima 22 osobe (28,57%) bile starosti 16 – 40 godina i 26 osoba (33,77%) starosti 41 – 60 godina, dok kod 12 odraslih osoba (15,58%) nije bilo moguće odrediti dob u trenutku smrti. Broj od 77 istraženih grobova pokopanih u vrlo širokom vremenskom razdoblju od najmanje 600 godina nedovoljan je referentan uzorak za izradu šire demografije, no ako se uzme uže vremensko razdoblje od prvih 150 – 200 godina korištenja groblja kojem pripada polovina svih istraženih grobova, tada bi se određeni zaključci i mogli dobiti. Ukupno 38 grobova pripisano je 1. horizontu pokapanja, a među kojima je

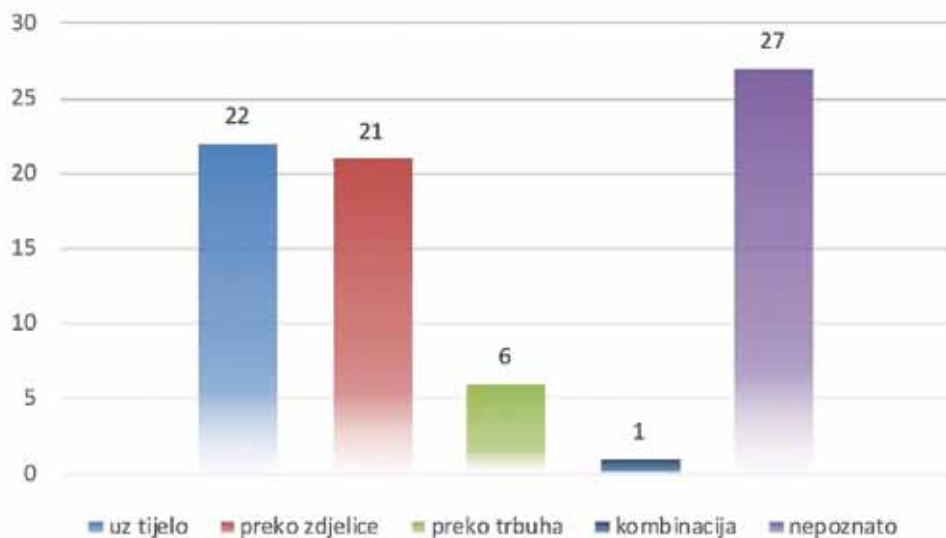
bilo moguće prepoznati 13 muškaraca (34,21%), 8 žena (21,05%) i 11 odraslih neodređenog spola (28,94%) ili ukupno 32 odrasle osobe (84,21%) nasuprot 6 djece (15,79%), što pokazuje relativno malu smrtnost djece u to vrijeme ili da su djeca pokapana negdje drugdje. Kad se pak pogleda ukupna doživljena dob tadašnje zajednice na temelju istraženog uzorka, tada se isto tako može pomišljati kako je to stanovništvo dobrim dijelom bilo u prilici doživjeti dublju starost, što se u razdoblju srednjega vijeka izjednačava s dobi preko 40 godina života.

Grafikon 3. Spolno-dobna distribucija grobova (izradio: Robert Čimin, 2020.)

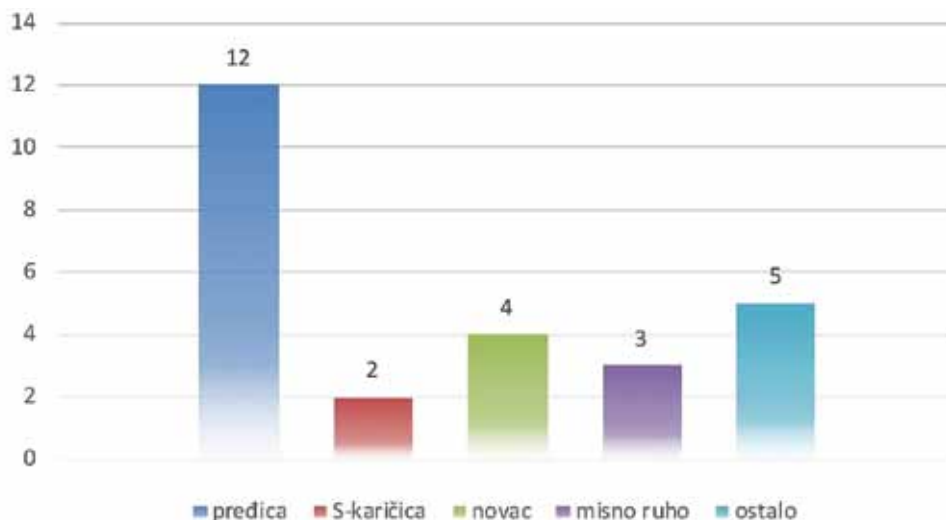
Na groblju su ruke pokojnika (grafikon 3) najčešće ispružene uz tijelo (22 ili 28,57%) ili su prekržene preko zdjelice (21 ili 27,27%), u nešto manjem broju prekržene su preko trbuha (6 ili 7,80%), rijetko u nekoj drugoj kombinaciji (1 ili 1,30%), a zbog loše nalazne situacije (presijecanje, slaba očuvanost kostura), u priličnom broju položaj im nije bilo moguće odrediti (27 ili 35,06%). Među grobnim nalazima (grafikon 4) starije i srednje faze pokapanja najviše se pojavljuje pređica ili dio pojasne garniture (12), među kojima u dva slučaja dolaze po dvije identične brončane pređice u paru (G 44, G 79). Slijede dvije brončane S-karičice, pronađene u zapunama grobova (G 4, G 10), dakle izvan stvarnog konteksta pojedinog groba te četiri primjerka novca u zapuni jednog groba (G 32). Preostali nalazi pripadaju mlađoj fazi pokapanja, a sastoje se od krunica, prstenja i dijelova misnog ruha datiranih između druge polovine 17. i prve polovine 19. stoljeća.

Antropološkom analizom osteoloških ostataka grobova moguće je govoriti i o zastupljenosti određenih bolesti, anomalija i trauma koje se manifestiraju

Grafikon 4. Položaj ruku u istraženim grobovima (izradio: Robert Čimin, 2020.)

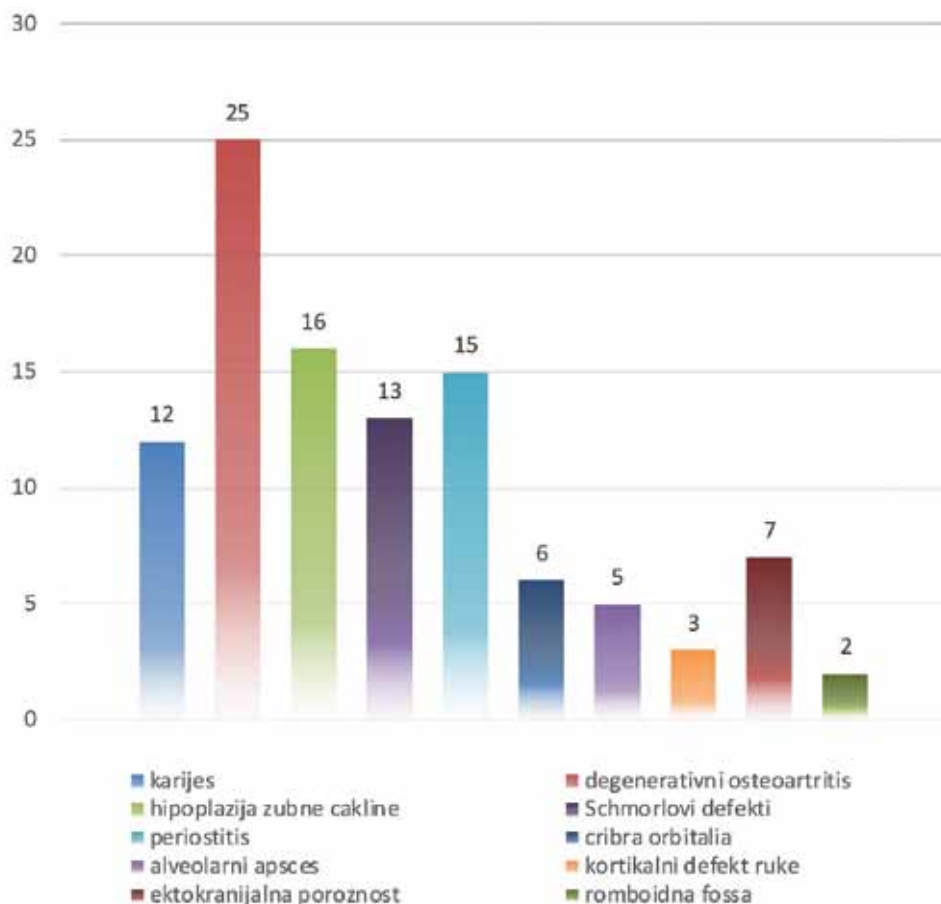
uslijed različitih životnih situacija i načina života povijesnih zajednica.²⁶ Tako su na groblju kod crkve sv. Nikole zabilježene sve učestale osteološke promjene kod povijesnih zajednica (grafikon 5) poput primjerice karijesa (12 ili 15,58%) i alveolarnog apscesa (5 ili 6,49%), koji su pokazatelj stupnja uhranjenosti i vrste

Grafikon 5. Zastupljenost grobnih nalaza (izradio: Robert Čimin, 2020.)

²⁶ Takva je analiza nad svim istraženim grobovima izvršena u Antropološkom centru Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu (Šlaus et al. 2014; Šlaus et al. 2015).

prehrane, kao i hipoplastični defekti (16 ili 20,78%) na zubima, što se veže uz pojavu jakih avitaminoza, neonatalne žutice, anemije, zaraznih bolesti ili pak kronične neuhranjenosti. Na lubanji se relativno često zna pojaviti ektokranijalna poroznost (7 ili 9,09%), koja se isto povezuje s neadekvatnom prehranom ili dugotrajnim izgladnjivanjem. Kao izravna posljedica anemije pojavljuje se i tzv. *cribra orbitalia* na svodovima orbita (6 ili 7,79%). Kortikalni defekti ruke (3 ili 3,90%) i romboidne fosse na ključnim kostima (2 ili 2,60%; slika 12: 6), zatim degenerativni osteoartritis na zglobnim ploštinama (25 ili 32,47%; slika 12: 3) i Schmorlovi defekti i porozitet na kralješcima (13 ili 16,88%; slika 12: 4, 7) posljedica su mikrotrauma uslijed svakodnevnih aktivnosti i mogu svjedočiti o intenzivnoj prekomjerno i kontinuiranoj fizičkoj aktivnosti. Periostitis (15 ili

Grafikon 6. Zastupljenost deset najčešćih osteoloških promjena kod povijesnih zajednica (izradio: Robert Čimin, 2020.)

Slika 12: Primjeri osteoloških promjena i trauma na kostima: 1 – 2. periostitis (G 69, G 78), 3. degenerativni osteoartritis (G 43), 4. porozitet (G 78), 5. hipoplastički defekt (G 17), 6. romboidna fossa (G 22), 7. Schmorlovi defekti (G 43), 8. antemortalna fraktura (G 43), 9. perimortalna fraktura (G 82) (snimila: Vlasta Vyroubal, HAZU, 2014. – 2016.)

19,48%; slika 12: 1-2) posljedica je više čimbenika, među koje najčešće spadaju nespecifične bakterijske infekcije, specifične zarazne bolesti (npr. sifilis) ili pak metaboličke bolesti (npr. skorbut). Zanimljivi su i primjerci antemortalne frakture kod groba G 43 (tabla 3: 2; slika 12: 8) i posebice perimortalne frakture kod groba G 82 (tabla 5: 10; slika 12: 9), posjekotine u duljini od 9 mm na lijevoj trećoj kosti šake, nastale u trenutku smrti pokojnika ili oko tog trenutka. Nešto iznad nje bio je prisutan mali ulomak kosti (5 x 3 mm) koji je najvjerojatnije otkinut prilikom izvlačenja oštrice iz kosti. Ostaci pokojnika u tom grobu pripadaju muškarcu starosti u trenutku smrti između 35 i 45 godina te pripadaju 2. horizontu pokapanja ili srednjoj fazi, što odgovara vremenu do osmanlijskih prodora u ove dijelove Gornje Komarnice, odnosno današnje Podravine u užem smislu.

7. Umjesto zaključka

Lokalitet Sv. Nikola višestruko je važan za poznavanje povijesti Koprivnice, a sastoji se od tri sakralna objekta i groblja u kontinuiranoj uporabi do 18. stoljeća. Pokazalo se da je dio groblja možda nastao već u 11. stoljeću (C14 datum, groblje na redove), što nije moguće dovesti u vezu s gradnjom romaničke crkve, koja je vjerojatnije podignuta oko sredine 12. stoljeća. To je trenutno najstarija poznata crkva u Podravini / Gornjoj Komarnici, odnosno arheološki materijalno dokumentirana, istražena i determinirana. Prilično je velikih dimenzija, što posredno pokazuje veću populaciju i gospodarski potencijal zajednice koja ju je izgradila. Isto je vidljivo i krajem 13. stoljeća, kada tu crkvu dobivaju franjevci (pritom se podiže nova župna crkva sv. Nikole na drugoj lokaciji), a koji već početkom 14. stoljeća grade novu crkvu Blažene Djevice Marije (na mjestu današnje crkve sv. Nikole). Gradnjom franjevačke crkve početkom 14. stoljeća odmiče se s orijentacijom i položajem crkve prema istoku, a dijelom se negira i tada postojeće groblje. Ubrzo se osniva samostansko groblje na sjeveru, gdje se podiže i samostansko krilo, a u 16. stoljeću odlaskom franjevaca iz Koprivnice na jugu se razvija novo groblje te se dozvoljavaju pokapanja i u crkvi. U međuvremenu je objekt kroz nekoliko desetljeća u uporabi protestantske zajednice. Sredinom 17. stoljeća dolazi do obnove župe i brze gradnje današnje crkve na temeljima franjevačke crkve, koja teško stradava u tzv. zagrebačkom potresu 1880. godine, a nakon čega se posljednji put preoblikuje u izgled kakav je sličan današnjoj crkvi sv. Nikole.

Arhivski fondovi

Arhiv Franjevačke provincije sv. Ćirila i Metoda Zagreb, Arhiv franjevačkog samostana Koprivnica

Arhiv franjevačkog samostana Koprivnica, Origo antiqui conventus Capronnczensis Beatae Virginis Mariae Immaculatae con ceptae F.F. Minorum

Arhiv Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, Documenta (D)

Državni arhiv Varaždin, Arhiv grada Koprivnice, Liber Civitatis Caproncensis 1640.-1756

Hrvatski državni arhiv, Neoregistrata acta (NRA)

Kaptolski arhiv Zagreb, Acta capituli antiqua (ACA)

Nadbiskupijski arhiv Zagreb, Kanonske vizitacije (KV)

Magyar Nemzeti Levéltár Budapest, A 57, Libri regi

Objavljeni izvori

Adamček 1969 // J. Adamček, „Opis gospodarskog stanja vlastelinstava Đurđevac, Prodačić i Koprivnica 1548.g.“, *Kaj*, VI., Zagreb, 1969., 25-28.

Bojničić 1908 // I. Bojničić, „Kraljevske darovnice, odnoseće se na Hrvatsku. Iz kraljevskih registraturnih knjiga „Libri regii““, u: *Vjesnik Zemaljskog arkiva*, god. 8, Zagreb, 1908.

Bučar 1904 // F. Bučar, „Prilozi protestantizmu u Hrvatskoj u nadbiskupskom arhivu u Zagrebu“. *Vjesnik Kraljevskog hrvatsko-slavonskog-dalmatinskog zemaljskog arkiva*, sv. 6. Zagreb, 1904.

CD // T. Smičiklas, E. Laszowsky, M. Kostrenčić, S. Gunjača, D. Rendić-Miočević (ur.), *Codex diplomaticus Regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae*, Vol. I – XVIII, Zagreb, 1967. – 1990.

Horvat 1913 // R. Horvat, „Prilozi za povijest Podravine 1538.-1591. god“, *Vjesnik Kr. Hrvatsko-slavonsko-dalmatinskog zemaljskog arkiva*, god. XV, Zagreb, 1913.

PSZ 17 // E. Laszowski, *Povijesni spomenici slob. kralj. grada Zagreba*, Zagreb, 1941.

Literatura

Azinović Bebek 2009 // Azinović Bebek A. 2009, „Krunice 17. i 18. stoljeća iz Čazme“, *Opuscula archaeologica* 32 (2008), Zagreb, 2009., 167-194.

Barbarić 1927 // M. Barbarić, *Die Muttergottesstatue Maria-Jud in Osijek*, Osijek, 1927.

Belaj 1992 // V. Belaj, „Razvoj franjevaštva na području Hrvatske franjevačke provincije sv. Ćirila i Metoda“, u: F. E. Hoško, M. Mirković, V. Belaj (ur.), *Franjevci Hrvatske provincije sv. Ćirila i Metoda*, Zagreb, 1992., 17-41.

Biermann et al. 2011 // F. Biermann, C. Hergeligi, H. Voigt, M. Bentz, O. Blum, „Das Gräberfeld des 13. bis 15. Jahrhunderts von Stangenwalde bei Rossitten auf der Kurischen Nehrung – Auswertung der Materialien im Berliner Bestand

- der Prussia-Sammlung (ehemals Königsberg/Ostpreußen)“, *Acta Praehistorica et Archaeologica* 43 (2011), Berlin, 2011., 215-345.
- Cvekan 1975 // P. Cvekan, *Tristo godina samostana i crkve u Koprivnici (1675.-1975.)*, Koprivnica, 1975.
- Cvekan 1989 // P. Cvekan, *Koprivnica i Franjevci*, Koprivnica, 1989.
- Čimin 2021 // R. Čimin, „Počelo srednjovjekovnog Đurđevca na položaju Sošice“, *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu*, 3. ser., sv. LIV (2021), Zagreb, 2021., 411-444.
- Demo 2009 // Ž. Demo, *Ranosrednjovjekovno groblje bjelobrdske kulture: Vukovar – Lijeva bara (X-XI. stoljeće)*, Musei Archaeologici Zagrabiensis Catalogi et Monographiae sv. VI/1-2, Zagreb, 2009.
- Feletar 1986 // D. Feletar, *Značenje geografskog položaja i demografskih osobina za razvoj Koprivnice u prošlosti i sadašnjosti*, u: *Koprivnica – grad i spomenici*, Zagreb, 1986., 11-12.
- Filipec 2008 // K. Filipec, *Arheološko – povijesni vodič po svetištu Majke Božje Gorske u Loboru*, Zagreb, 2008.
- Filipec 2010 // K. Filipec, „Drvena crkva u Loboru – najstarija franačka misionarska crkva u sjevernoj Hrvatskoj“, *Starohrvatska prosvjeta* III. ser. sv. 37, Split, 2010., 51-59.
- Filipec 2012 // K. Filipec, *Srednjovjekovno groblje i naselje Đakovo - Župna crkva*, Zagreb, 2012.
- Gusar & Vujević 2014 // K. Gusar, D. Vujević, „Grob 75 s lokaliteta Pakoštane – Crkvina“, *Archaeologia Adriatica* VII/2013, Zadar, 2014., 271-300.
- Hatházi 1991 // G. Hatházi, „A perkátai kun szállástemető (Előzetes beszámoló az 1986–88. évi feltárásokról)“, *A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve, 1984/85-2. A népvándorlások fiatal kutatóinak szentesi találkozóján elhangzott előadások*, Szeged, 1991., 651-674.
- Homen 2000 // Z. Homen, „Rezultati arheoloških istraživanja tijekom 1998. i 1999. godine u Glogovnici“, *Cris: Časopis Povijesnog društva Križevci* II/1, Križevci, 2000., 50-60.
- Horvat & Filipec 2001 // Z. Horvat, K. Filipec, „Novija saznanja o kaštelu Konjščina“, *Opuscula archaeologica* 25, Zagreb, 2001., 151-182.
- Horvat 1943 // R. Horvat, *Povijest slobodnog i kraljevskog grada Koprivnice*, Zagreb, 1943.
- Horvat 1960 // A. Horvat, „Osvrt na urbanizam Koprivnice“, *Bulletin odjela VII. za likovne umjetnosti JAZU*, 2-3, Zagreb, 1960.
- Horvat 1985 // A. Horvat, „Prilog tipološkoj klasifikaciji romaničkih crkava kontinentalne Hrvatske – uz osvrt na Romaniku v Sloveniji Marijana Zadnikara“, u: *Bulletin Razreda za likovne umjetnosti Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti* 2 (1984.-1985.), Zagreb, 1985., 59-85.
- Hoško 1987 // F. E. Hoško, „Franjevci u Srijemu, Slavoniji i Bačkoj potkraj srednjeg vijeka“, *Croatica Christiana periodica* XI/19, Zagreb, 1987., 116-130.
- Hüber 1686 // Fortunatus Hüber, *Dreyfache Cronickh Von Dem dreyfachen Orden Desß grossen H. Seraphinischen Ordens-Stifters Francisci, So weith er sich in Ober: und Nider Teutschland (...)*, München, 1686.

- Jedin 1993 // H. Jedin, *Velika povijest crkve*, knj. III/II, Zagreb, 1993.
- Jelovina & Vrsalović 1981 // D. Jelovina, D. Vrsalović, „Srednjovjekovno groblje na “Begovači” u selu Biljanima Donjim kod Zadra“, *Starohrvatska prosvjeta* III. ser. sv. 11, Split, 1981., 55-136.
- Karaman 1950 // Lj. Karman, „O umjetnosti srednjeg vijeka u Hrvatskoj i Slavoniji“, *Historijski zbornik*, III, Zagreb, 1950.
- Karaman 1986 // I. Karaman, „Osnovne socijalno-ekonomske determinante povijesnog razvoja grada Koprivnice i njegove regije“, *Koprivnica – grad i spomenici*, Zagreb, 1986.
- Klaić 1988 // V. Klaić, *Povijest Hrvata*, 5, Zagreb, 1988.
- Klaić 1987. // N. Klaić, *Koprivnica u srednjem vijeku*, Koprivnica, 1987.
- Kovács 2002 // Gy. Kovács, *Bajcsa-Var: Egy stájer erődítmény Magyarországon a 16. század másodík felében*, Zalaegerszeg, 2002.
- Laszlo Klemar 2016 // K. Laszlo Klemar, „Srednjovjekovni franjevački samostan i crkva sv. Marije u Bribiru“, *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji* Vol. 43 No. 1, Split, 2016., 87-105.
- Lentić Kugli 1986 // I. Lentić Kugli, „Kronologija i građa za povijest sakralnih objekata u Koprivnici“, *Koprivnica – grad i spomenici*, Zagreb, 1986.
- Lopašić 1892. // R. Lopašić, „Prilozi za povijest protestanata u Hrvatskoj“, *Starine*, knj. 26, Zagreb, 1892.
- Mirković 1987 // M. Mirković „Zagrebačka franjevačka crkva na Kaptolu i njezino kulturnopovijesno značenje“, u: B. Matica (ur.), *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske* 13 Zagreb, 1987., 115-135.
- Mirnik 1992 // I. Mirnik, „Skupni nalazi slavonskih banovaca u numizmatičkoj zbirci Arheološkoga muzejau Zagrebu“, *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu* 3. ser., sv. XXIV-XXV, Zagreb, 1992., 183-248.
- Okroša Rožić 2003 // L. Okroša Rožić, „Ostaci romaničke crkve u Kamešnici“, *Cris: Časopis Povijesnog društva Križevci* V/1, Križevci, 2003., 80-83.
- Pavleš 2001 // R. Pavleš, *Koprivničko i đurđevečko vlastelinstvo: povijest, topografija, organizacija*, Koprivnica, 2001.
- Pavleš 2013 // R. Pavleš, *Podravina u srednjem vijeku: povijesna topografija srednjovjekovne Gornje Komarnice (ludbreška, koprivnička i đurđevečka Podravina)*, Koprivnica, 2013.
- Petrić 1993 // H. Petrić, „Prilog poznavanju srednjovjekovnih puteva u središnjoj Hrvatskoj“, *Radovi* 26, Zagreb, 1993., 17-26.
- Petrinec 2009 // M. Petrinec, „Groblje na Crkvini u Biskupiji – rezultati revizijskih istraživanja Stjepana Gunjače“, *Starohrvatska prosvjeta* III. ser. sv. 36/2009., Split, 2009., 163-197.
- Potočnik 2012 // I. Potočnik, „Anđela Horvat i istraživanje romaničke sakralne arhitekture kontinentalne Hrvatske“, *Peristil* 55/2012, Zagreb, 2012., 7-12.
- Rattkay 2001 // J. Rattkay, *Spomen na kraljeve i banove*, Zagreb, 2001.

- Slukan Altić 2005 // M. Slukan Altić, *Povijesni atlas gradova: III. svezak - Koprivnica*, Zagreb – Koprivnica, 2005.
- Sogliani 1995 // F. Sogliani, *Utensili, armi e ornamenti di eta Medievale da Montale e Gorzano*, Modena, 1995.
- Švab 1988 // M. Švab, Gisingovci (Güssing), u: *Hrvatski biografski leksikon*, knj. 4, Zagreb.
- Tolić 2015 // Ž. Tolić, „Franjevci u našim krajevima u 13. stoljeću“, *Služba Božja* vol. 55 (2015), br. 3-4, Zagreb, 2015., 233-261.
- Uglešić & Gusar 2010 // A. Uglešić, K. Gusar, „Pakoštane – Crkvina“, u: Z. Wiewegh (ur.), *Hrvatski arheološki godišnjak* 6/2009, Zagreb, 2010., 515-517.
- Vukičević-Samaržija 1986a // D. Vukičević-Samaržija, „Sakralna arhitektura kasnog srednjeg vijeka u Koprivnici“, u: I. Rebersky (ur.), *Koprivnica, grad i spomenici*, Zagreb, 1986., 73-78.
- Vukičević-Samaržija 1986b // D. Vukičević-Samaržija, *Sakralna gotička arhitektura u Slavoniji*, Zagreb, 1986.
- Vukičević-Samaržija 1993 // D. Vukičević-Samaržija, *Gotičke crkve Hrvatskog Zagorja*, Zagreb, 1993.
- Whitehead 1996 // R. Whitehead, *Buckles 1250 – 1800*, Essex, 1996.
- Zadnikar 1982 // M. Zadnikar, *Romanika v Sloveniji – tipologija in morfologija sakralne arhitekture*, Ljubljana, 1982.
- Zekan 1996 // M. Zekan, „Pet srednjovjekovnih nekropola Bribira“, u: A. Milošević (ur.), *Bribir u srednjem vijeku*, 3. izdanje, Split, 1996., 41-54.

Summary

The Church of St. Nicholas in Koprivnica – Tributes to the Knowledge of History, Architecture and Cemeteries in the Middle Ages and the Early Modern Age

St. Nicholas is an exceptionally important site in the context of the knowledge of the history of Koprivnica. It consists of three sacral buildings and a cemetery that had been in continuous use until the 18th century. The paper shows that a part of the cemetery may have started been built as early as in the 11th century (C14 date, cemetery in rows), which cannot however be linked to the construction of the Romanesque church that was more likely erected around the mid-12th century. It is currently the oldest known church in the Podravina Region or the mediaeval Upper Komarnica. It is considerably large, which indirectly indicates that the population and economic potential of the community that built it were substantial. The same occurred towards the end of the 13th century, when the Franciscans received this church (a new parish church of St. Nicholas was built on another site); they erected a new church of the Blessed Virgin Mary in the early 14th century (on the site of today's church of St. Nicholas). The construction of the Franciscan church at the beginning of the 14th century changed the orientation and position of the church towards the east moved away, and partly denied the existing cemetery. Monasterial cemetery and monastery wing were soon erected in the north. In the 16th century, with the departure of the Franciscans from Koprivnica, a new cemetery developed towards the south, and burials in the church became allowed as well. The facility had in the meantime been in use by the Protestant community for several decades. Around the mid-17th century, the parish was revived and the present church built on the foundations of the mediaeval Franciscan church.

Keywords: St. Nicholas; Koprivnica; the Middle Ages; Early Modern Age; cemetery; church.